

ДУЙНӨ ЭЛДЕРИНИН
ЖОМОКТОРУ

4

кырг
Д-87

2018

ДУЙНО ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОРУ

4

**Африка, Америка жана Австралия
элдеринин айбанаттар жөнүндө
жомоктору**

ЦЛБ | 74-868822
1.1.17

УДК 82/821-93

ББК 84.4/8

Д 87

Д 87 Дүйнө элдеринин жомоктор: Түз.: Сагынбекова Г.;
катор.: Жусупова Н. Кадыров Ы.; Сүр.: Тугулбаева А.,
Турумбеков К.— Б.: ЖЧК «Кутаалам», 2017 – 128 б. сүр.

ISBN 978-9967-28-120-2

*Китенке Африка, Америка жана Австралия элдеринин эн
мыкты турмуштук жомоктору киргизилди.*

Д 4804000000-16

УДК 82/821-93

ББК 84.4/8

ISBN 978-9967-28-120-2

© ЖЧК «Кутаалам», 2017

КАБЫЛАН МЕНЕН ЧӨӨ

Готтентоттор жомогу

Кабылан аңчылыктан кайтып келе жатып айылдын жанынан кочкорду көрөт. Мурун ал мындай жандыкты корбогон. Коркуп кетип, кочкордун жанына барып, акырын сурайт:

– Саламатсыңбы, досум! Сенин атың ким?

Кочкор жер тепкилеп, катуу маарайт:

– Мен кочкормун. А сен ким болосуң?

– Мен кабыланмын, – дейт кабылан. Өзү болсо катуу коркуп, ал жерден качып жөнөйт.

Жолдо баратып чөөгө жолугат да, ага кандай коркунучтуу жандыкты жолуктурганын айта салат. Чөө кыркырып күлөт:

– Эх, акылың жок да сени, кабылан! Сен эттин майлуу кесиминен ажыраган турбайсыңбы! Эртең таң эрте чогуу барып, аны жеп алалы!

Кийинки күнү алар кочкорго жөнөшөт. Ошентип айылдын жанына келишет. Бул маалда кочкор талаага оттогону барган жаткан. Дөбөдөн түшүп келе жаткандарды көрдү да, коркуп кетти. Аялына чуркап жетип:

– Тиги тоодон кабылан менен чөө түшүп келе жатат. Ой, корком да, күнүбүз бүтү окшойт!

– Коркпогун, – дейт аялы, – Баланы ала кал да, жолун тосуп чык. Аларга жакындаганда, чымчып койсоң, анча кейинтенип бакырып ыйласын.

Кочкор анын айтканын кылды. Кабылан кочкорду көргөндө коркуп кетти. Артка кайтууну ойлонду эле, чөө аны кайыш кур менен өзүнө байлап алды.

Бул маалда кочкор аларга жакындап келип, баланын катуу чымчып алды, ал болсо бакыра баштады. Ал эми кочкор болсо айтат дейт:

– Ыракмат сага, чөө. Мага кабыланды алып келип бергениңе. Карачы, баламын курсагы абдан ач!

Бул сөздөрдү уккан кабылан, коркконун бакырып, качып жөнөйт. Токтобөстон тоо ашып кетет. Чөө болсо анын артынан сүйрөлүп жүрүп отурат. Ошентип, кабылан үйүнө качып кеткен экен.

ЧӨӨ МЕНЕН АЙ

Зулу жомогу

Бир жолу чөө сөөк таап алат. Аны алып чуркап жөнөйт. Бул маалда, ай жарык тийип, анын сөлөкөтү дарыядагы суу үстүндө чагылып турган эле.

Аны көргөн чөө, сөөгүн ыргытып жиберип, сууга кирет: бул майдын кесими экен деген ойго кетет. Албетте, ал эч нерсе таппайт. Суу гана ылайланып, айдын сүрөтү жоголот.

Чөө жээкке келип, отуруп алып, дагы күтөт. Суу токтогон маалда, анын үстүндө кайрадан ай пайда болот. Чөө кайра сууга секирет – дагы да эч нерсе кармай албайт.

Ал бул жоругун бир нече жолу кайталайт, бирок айды эч кармай албайт.

Ошол маалда башка чөө жээкке келип калат. Жердеги сөөктү көрүп, аны алып качып кетет. Берки чөө өзүнүн натыйжасыз аракетин таң атып, ай батып кеткенче уланта берет.

Кийинки түнү да чөө жээкке кайтып келип, айды кармайм деген оюн көө бербейт. Бирок дагы эле эч нерсе кыла албайт.

Ошондуктан, пайдасы жок нерсеге алектенип жаткан адамга: «Сен суудагы айды көрүп, сөөгүн ыргытып, боштукту кармап алган чөөгө окшоп жатасың» – деп айтышат.

МАЙМЫЛ, ЖЫЛАН ЖАНА КОЁН

Сото жомогу

Илгери-илгери, жандыктар адамдар сыяктуу эле сүйлөшө алган мезгилде, бир маймыл жашаган экен.

Бир күнү таң эрте ал тамак издеп жөнөйт. Бир тоого келип, күн тийип турган бир ташты көтөрсө, анын астында курттар, чаяндар, коңуздар толтура экен. Маймыл тойгончо жейт. Ал андан ары жол тартат.

Кетип бара жатып, көрөт: жолдо дагы бир таш жатат, анын алдында килейген жылан. Араң эле жаны калыптыр.

Жылан маймылга жалдырап суранат:

– О, менин атамдын баласы, бул ташты тартып койчу, мен бошонуп чыгайын. Мага жардам кылчы!

Маймыл ташты көтөрүп, жыланды бошотот.

Ал болсо таштын алдынан чыгары менен, маймылды бекем курчап, аны жегенге даярданат. Маймыл кыйкырып, жыландан ага кечирим берип, бошотуусун суранат, жылан болсо уккусу келбейт.

Бул маалда алардын жанына коён чуркап бараткан болот. Бактысыз маймыл жалдырап, андан жардам сурайт. Жылан да биргелешип, экөө болгон окуяны айтып, анын бул ишти чечип берүүсүн суранышат. Жылан менен маймыл окуя кандай болгонун айтып бергенде, коён ойлонуп туруп, анан жооп берет:

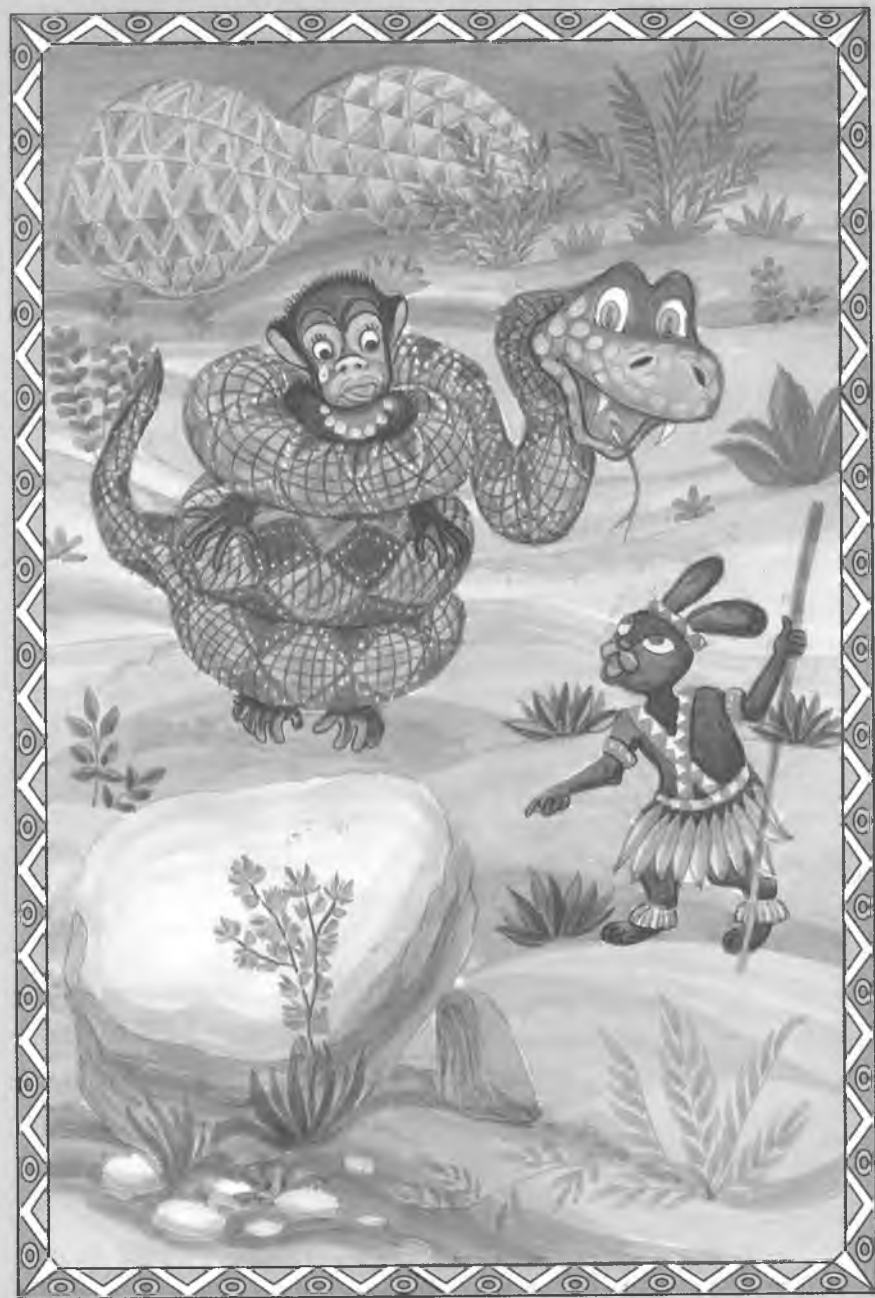
– Эч нерсени түшүнбөйм! Жылан, таштын алдына жатчы, мурункудай, мен өз көзүм менен көргүм келип жатат, иштин кандай болгонун.

Коён айтканды жасашат. Жылан жатып, маймыл анын үстүнө килейген жалпак ташты тыштайт.

Ошондо коён маймылга айтат:

– Эми, карындашым, качып жөнө!

Экөө тең качып кетишет. Жылан болсо таш алдында кала берген экен.

ТҮЛКҮ КАНТИП ЧӨӨНҮ АЛДАГАНЫ ЖӨНҮНДӨ

Сото жомогу

Бир жолу түлкү чөөгө айтат:

– Жүрү мени менен, мен сага курсак тойгуза турган жерди корсөтөмүн.

Чөө кубанып, ээрчип жөнөйт. Түлкү чөөнү мал кармаган короого алып келет, анда көп мал турган эле, бирок түнкүсүн аны бекитип коюшчу. Түлкү менен чөө курчалган дубалды айланып, бир жыртык таап алып, короого сойлоп киришет. Көп малды өлтүрүп, жей башташат.

Курсагы тойгон түлкү сыртка чыгууну чечет. Араң араң дегенде сойлоп чыгат, анткени курсагы тоюп алгандыктан, чоңоюп кеткен болот. Ал эми чөө короодо калат.

Ал этти жей берет, жей берет. Оозунан чыкканча жеп тоюп, короодон чыгып кетейин десе, эч чыга албайт! Денесинин алдыңкы бөлүгү гана чыгып, курсагы батпай коет.

Ошентип чөө короодо калат.

Малдын ээси таң эрте келип караса, короодо чөө жүрөт! Таяк алып, аны сабай баштайт. Араң качып чыккан, денесинин баары жанчылган чөө, аны таштап кетип калган түлкүнү издеп жөнөйт.

А түлкү болсо, чөөнү көрө калып, жерге оонап, боорун тырмап, онтой баштайт:

– О, менин улуу эжем, алар мени өлтүрүп кое жаздашты! Ох, ооруп жатам, ох, аябай ооруп жатам! Мен такыр баса албай калдым! Үйүмө жеткенге жардам берип койчу, тууганым! – дейт.

Чөө түлкүнү жонуна көтөрүп, үйүнө жөнөйт. Түлкү болсо каткырып, ырдай баштайт:

– Оорулуу дени соону көтөрүп баратат! Оорулуу дени соону көтөрүп баратат!

Муну уккан чөө, түлкүнү жонунан алып ыргытып, артынан кубалап жөнөйт. Түлкү үңкүргө кире качат. Чөө да артынан кирет. Караса, түлкү созулуп, колдору менен үңкүрдүн төбөсүн кармап алган! Чөө жаңы эле түлкүнү кармап алганда, ал бакырып кирет:

– Ой, менин эжем, андай кылба, антпесең үңкүрдүн төбөсү төбөсү кулап, экөөбүздү басып калат! Андан көрө мага жардам кыл, төбөсүн кармап тур! Мен барып бак кыйып келейин, аны жөлөп коелу, андан кийин каалаганыңды кыл! – дейт.

Чөө макул болот да, төбөсүн кармап калат, а түлкү болсо үңкүрдөн жылт коет.

Чөө үңкүрдүн төбөсүн кармап тура берет, түлкү качан таяк алып келет деп күтөт.

Бир маалда ушул үңкүрдө жашаган маймылдар келип калышат. Чөөнү көрүп, таң калышат да, сурашат:

– Сен бул жерде эмне кылып жүрөсүң?

– Мына, төбөсүн кармап турам! Түлкү төбөсү түшкөнү калды деп жатпайбы! Ал болсо таяк алып келгени чуркап кетти. Балким, кармап кала аларбыз, – деп жооп берет чөө.

Маймылдар күлүшөт:

– Ээ, тыштачы, ал бекем эле турат, түшпөйт, – дешет.

Чөө мурдагыдан да жинденип, түлкүнү дагы издеп жөнөйт.

Караса, бир чүңкүрдүн жанында отуруп алып, түлкү бир нерсе деп шыбыранып жатат. Ал эми ал чүңкүр да аарынын уясы бар эле, чөө аны билчү.

– А, кармалдыңбы! – деп кыйкырат чөө. – Эми өлөр саатың жетти!

– Мен чын эле абдан жаманмын, – деп жооп бе-

рет түлкү, – мага жакшылык жок. Бирок бүгүн майрам, тигине карачы, балдар ырдап жатат, мен дагы аларга кошулуп ырдоодомун. Көрдүңбү, менде китеп бар, мен аны карап алып сыйынып жатам!

Чөө аарылардын ызылдаганын угуп:

– Ооба, чын эле, ырдап жатышат! – дейт.

А түлкү болсо:

– Көрдүңбү, ушул үчүн суранам сенден: мени бүгүн өлтүрбө, таңга чейин күт! Андан көрө китеп алып, биз менен бирге сыйын!

– Китепти кайдан аламын? – деп сурайт чөө.

– Мына, бул чуңкурда эле, – деп жооп берет түлкү.
– Каалаганыңды алгын, ал жакта мындай китеп көп.

Чөө макул болуп, чуңкурга түшөт да, аарыларды чочутат. Алар чөөнү талап, бүт денесин чагып салат. А түлкү болсо алыс-алыс качып кутулуптур.

АРСТАН, КАБЫЛАН ЖАНА ЧӨӨ

Маконде жомогу

Бир күнү кабылан көп конок тосот. Ичип-жеп, көңүл ачышат, түн киргенде, кабылан баарын батырып жатканга болбой турганын көрөт.

«Арстанга барып көрөйүнчү, – деп ойлонот кабылан, – анда мурдагы күнү ал кармап алган буйволдун териси бар эмеспи, аны сурап алайын». Дароо жөнөйт.

– Угуңузчу, арстан, менин үйүмдө көп коногум бар, аларга жай жок болуп жатат. Мага буйволдун терисин бере аласызбы?

– Ал, – деп жооп берет арстан, – болгону таң эрте кайра алып келип бер.

– Албетте, алып келип беремин.

Таң эрте кабыландын коноктору тарайт, ал тери-

нин арстанга жеткирип берейин деп жөнөгөн жатса, чөө келип калат.

– Кымбаттуу кабылан, мен бүгүн майрам кылып, конок чакырдым эле. Мага буйволдун терисин бере турбайсызбы, кичи пейилдикке, – деп суранат.

– Теринин ээси ким экенин билесиңби, деги?

– Ооба, арстан.

– Ошондой. Жок, мен сага терини бере албайм. Сени жакшы билем да, сен аны бузуп таштайсың.

– Койсоңузчу, кантип эле! – деп аны тынчтандырат чөө. – Тери арстанга тиешелүү да! Кантип эле мен ага доо кетирейин?

Ага ишенген кабылан терини берип коет.

Кийинки күнү чөөнүн коноктору тарап, үйдө жегенге ныпым тамак калбайт. Курсагы ач чөө териден кичинекей үзүм тиштеп алат. Анан дагы бир үзүм, дагы, дагы ... Баарына белгилүү да, чөөнүн тамаксоо экени: жегенге боло турган нерсенин баарын жей беришет эмеспи. Ошентип, чөө терини толугу менен жеп түгөттү.

Ал эми арстан терини качан алып келет деп күтүп жатты. «Бул эмнеси? – деп ойлоно баштады. – Кабылан терини эргеси күнү эле алып келем деп убада берген, эки күн өттү, терини болсо алып келген жок».

Үйүнөн чыгып, саваннаны жаңырта кыйкыра баштады:

– Те-ери-ини кайра бергин! Те-ери-ини кайра бергин!

Кабылан коркуп кетип, чөөгө чуркап барды.

– Кана тери?

– Тери жок, кымбаттуу кабылан, мен аны жеп алдым.

– Ал эмне кылганың! Андай болсо анын ордуна арстанга төлөп бергин.

– Эмне кылып төлөмөк элем? Менин эч нерсем жок.

– Менде да эч нерсе жок. Эми эмне кылабыз?
Алар көпкө ойлонуп, эч амал таба алышпады.

Ошондон тартып арстан саваннаны кыдырып, ага буйволдун терисин кайтарып берүүнү талап кылып, катуу ачууланып келе жатат дейт:

– Те-ери-ини кайра берги-и-ин! Те-ери-ини кайра берги-и-ин!

Ал эми кабылан менен чөө, анын каардуу үнүн укканда, качып кетип, жашынып калышат дайыма.

ЧӨӨ МЕНЕН ТАШБАКА

Маконде жомогу

Бир жолу токойдо чоң өрт чыгат: кургак чөп күйүп кетет. Жан-жаныбарлар коркуп, качып жөнөшөт, ал эми ташбака кыска буттары менен кантип оттон кача алмак эле?

От болсо улам ага жакындай берет, мына-мына кармап алайын дейт – байкуш ташбака күйүп кете жаздайт. Жанынан чуркап бараткан чөөнү көрүп, ташбака андан суранат:

– Курбум, мени аяп, оттон чыгарып койчу!

Күлкүсү келген чөө, андан ары чуркап кетип калат. От болсо улам жакындай берет.

Ташбака караса – кабылан чуркап бара жатат. Ташбака аны сактап калууну суранат. Кабылан болсо ташбаканы көтөрүп, эң бийик бакка чыгарып коет да, от күйүп бүткөндөн кийин, кайра келип, бактан алып, жерге түшүрүп коет.

– Жакшылыгың үчүн ырахмат айтууга уруксат бер, – дейт ага ташбака.

1115 | 7868

Күйүп бүткөн чөптүн күлүн жыйнап алып, суу кошуп ээритип, кабыланга келет:

– Сенин жүрөгүң кайрымдуу экен, ошондуктан жакшы кийим кийип жүр, – деп анын терисине кооз оюу салып сүрөт тартып берет. Ошондон кийин кабылан кооз болуп калат. Аны жолуктурган чөө, таң калып сурайт:

– Досум, мындай кооз кийимди кайдан алдың?

Ага кабылан төмөнкүдөй жооп узатат:

– Ээ, досум, муну мага ташбака досум белекке берди.

Чөө ташбакага чуркап жетип, ага да кабыландыкындай кийим тартып берүүнү суранды.

– Сенин жүрөгүң ташбоор, – дейт ага ташбака, – ошондуктан сенин кийимиң да башкача болот.

Анан ал оттун күлү менен чөөгө түрү суук кара сызыктарды тартып берет.

ИТ МӨНӨН МЫШЫК

Суахили жомогу

Качандыр бир кездерде жыт андуу менен тамак таап жегенди мышык гана билчү экен.

Ит ойлонот: «Мышыкка канжай жыргал, тамакты жытынан эле таап жей алат. Башка жандыктар аны көрмөйүн кармай алышпайт да!»

Анан ал мышыктан ар кандай буюмду жана жолду жытынан тапканды үйрөтүүнү сурануучу чечет. Мышык макул болот. Ит мышыктын үйүнө түнөп, ал болсо итти окута баштайт.

Бир аз убакыт өткөн соң, ит: «болду эми, баарын билем» – деп чечет.

– Болду, – дейт мышыкка ит, – үйгө кайтайын. Эми мен өзүм деле тамак таап жей аламын.

– Сен али аңчылыктын бардык жолун үйрөнө элек-син да, – деп жооп берет мышык. – Дагы күтө турсаңчы! Ит болсо айтканынан кайтпайт.

– Макул, – дейт мышык, – бара бергин, бирок бүгүн эмес, эртең кет.

А өзү болсо таң эрте туруп аялына айтат:

– Эгер ит мени сураса, аңчылыкка кетти деп кой. Мени издеп тапсын ал жактан, – дейт.

Мышык иттин эмнени үйронгөнүн билгиси келет. Аялы анын айткандарын итке айтат.

Жыттап отуруп ит мышыктын жытын таап алып, токойго жыт ээрчип жөнөйт. Көпкө жүрүп, мышык жашынган жерге да жетет. А мышык болсо өз ишин жашырып жүрүп отурган болот: бир чоң таштан экинчисине секирип, үңкүргө бир жагынан кирип, башка жагынан чыгып, акырында баобабга секирип чыгып, жашынып калган эле.

Ит баарын жакшы эле билип, жолду бузбай келет, бирок баобабка жеткенде, эч нерсе таппай калат. Андан ары эмне кылуу керек – акылы жетпейт.

Тегерегин жыттагылай берип, ар жакты карай берип акыры тажайт, мышыктан болсо дайын жок.

Ал эми мышык бак үстүнөн баарын көрүп отурат. Акыры иттин аны таппай калганын көрүп, бак башынан кыйкырат:

– Кана, мен кайда экенмин ыя?

Мына, иттин шашмалыгынан, окууну орто жолдон таштагынан эмне чыкты.

– Азыр сен, ит, жер үстүндөгүңү гана таба аласың. Бак башында эмне бар, билбейсиң! Анын баары сенин шашмалыгыңын айынан! Мен сени баарына үйрөтүүгө үлгүрбөй калдым, – деп айтат мышык.

Ошондон бери иттер бак башына жемин кармап жеш үчүн чыга алышпай калган дешет.

КОЁН КАНТИП БАРДЫК АЙБАНАТТАРДЫН БАШЧЫСЫ БОЛУП КАЛДЫ

Ламба жомогу

Бир күнү коён бардык айбанаттарды чакырып, аларга айтат дейт:

– Келгиле, сыра кайнатып, аны чоң бактын алдына коюп, асманда жашагандардан бул жерде ким башчы болуу керектигин сурайлы.

Баары макул болуп, бир күндү белгилешет.

Таң алды менен коён ал бакка өзүнүн бир тууганы коёнду отургузуп коет.

Ошентип, бардык жаныбарлар чогулушат – пили да, арстан да, керки да, – шарап даярдап, аны бак түбүнө коюшат. Жаңы эле шарап ичиле баштаганда, коён айтат дейт:

– Ким башчы болоорун сурай турган кез келди.

Пил ордуна козголуп кыйкырды:

– О, өйдө жактагылар, биздин ата-баба кыштагындагылар! Бул жерде ким башчы болушу керек?

Жогор жактан жооп болбойт: баары тыптынч.

Анда коён:

– Алар сага жооп берген жок. Демек, сен эмессиң! Сен башчы боло албайсың!

Арстан ордуна туруп, кыйкырык салат:

– О, өйдө жактагылар, биздин ата-баба кыштагындагылар! Бул жерде ким башчы болушу керек?

Дагы эле жооп жок, тынч. А коён болсо кайрадан:

– Сен да башчы болбойт экенсиң! – дейт.

Акырында коён ордуна туруп:

– Бул мен, коён, кыйкырып жатамын. Бул жерде ким башчы болушу керек?

Ошондо гана айбанаттар, жогору жактан үй чыкканын угушат:

тип батып кетишти билесин дедим. Анда баары күлүшүп, сени «ал олдоксон жана семиз, батпайт» дешти.

– А, ошондойбу! – деп каарданды кабылан. – Азыр аны көрөбүз! Карап тур, кантип батып кетээр экемин! – аны айткан кабылан тар себетке кыпчылып батып кетти.

– Эми сени байлап коеюн, – дейт жөргөмүш. – Ошондо баары сен толугу менен себетке батып кеткениңе ишенет.

Аны айтып, себетти узун-туурасынан байлап бекитип чыгат да, жонуна көтөрүп, айылына жол тартат.

– Кана эми, мен силерге эмне дедим эле? – деп кубанып жатты жөргөмүш. – Мына силердин кабыланыңар!

Кубанычына батпай, жөргөмүш пальмадан жасалган шарабын көтөрүп чыгып, бардык айбанаттарды тойлоого чакырат. Коноктор мас боло баштаганда жөргөмүш:

– Эми достор, кабыланды союп жейли! Менин уулумду чакырып койгулачы, үйдөн бычак ала чыксын, – дейт.

Баласы болсо бычак алып келе жатып, жиптерди кескенге сурады го деп ойлоп, баарын кесип салат. Себеттен айкырып кабылан чыга келет да, жөргөмүшкө жулунат. Ал болсо баласын алып челектин ичине жашынып калат. Кабылан короону бүт кыдырып чыгып, аларды таппай калат.

Суусаган кабылан шарап калды бекен деп, челекти кароону чечет. Анын ичинде болсо шарап эмес, калемпир чыланган эле.

Жөргөмүш анын оозунан кабыландын көзүн көрүп, калемпирден оозуна толтуруп алып, туура анын көзүнө үйлөп жиберет. Кабылан ачышканына чыдабай жерге оонай кетет.

– Мында баары сыйкырланган нерселер окшойт, –

деп онтойт ал. – Экинчи бул айылга эч кайрылып келбеймин.

Муну айтып, алыс токойго качып кетет. Азыр да ошол жакта жашайт.

ЭМНЕГЕ ЧОЧКОНҮН МҮРДҮ ҮЗАРЫП КАЛГАН

Бауле жомогу

Бир жолу чочко пилге келип, андан сурайт:

– Айтчы, сендей чоң болуш үчүн эмне жеш керек?

– О, бул купуя сыр, – деп жайдары жооп берет пил.

– Мейли эми, макул. Эгер кааласаң мен сага сыйкырдуу тамак алып келип берем.

Ал токойго кирип кетип, бир аздан соң кайдандыр гбаныгинин жалбырактарын көтөрүп келди. Албетте, ал чочкого буларды кайдан үзгөнүн айткан жок.

– Мен сага күн сайын кичинеден ушундай жалбырак берип турам, акыры сен да мендей чоң жаныбарга айланасың, – деди пил.

Ошондон тартып чочко күн сайын пилге келет, андан бир нече жалбырак алып, аны жеп турат. Бир аз убакыт өткөндөн кийин ал чын эле чоңоё баштайт да, пилге окшошо берет. Ал толуп, беттери узаргансып, кичинекей азуулар чыгып, көздөрү жана кулактары пилге окшой баштайт.

«Баары жайында! – деп ойлоду чочко. – Жакында мен дал эле пилге окшоп калам. Бирок мен жөн жай жер бетинде басып жүрө бербейм! Мен баарына көрсөтөмүн, чоң айбанат кандай болот экенин!» Ал мурдун асманга көтөрүп, тааныштарын да тааныбай калды.

Бир күнү кечке маал чочко кечки тамакка тамырларды казып алганы токойго жөнөдү. Ал өзүн чын эле чоң жана күчтүү жаныбар болуп калгандай алып жүрө баштады: жерди катуу тепкилеп, мурдунан бышкырып, чалпылдата чайнап жатты, аны уккандар бул жерди айланып өтө баштады.

Дал ушул мезгилде бул жерден пил өтүп бара жаткан. Таңкалыштуу чууну уккан ал токтоп, таңдана сурады:

– Эй, бул жерде ким бар?

– Пилден да чоң жаныбар бар, – деп жооп берди бышылдаган чочко.

– Ой – ээй! – деп таңданды пил. – Мен озүмдөн чоң жандыкты жаралганы эч көргөн эмесмин. Жок десе көрүп коеюнчу.

Бадалдарды аттаган пил кичинекей, түрү суук, баткакты чукулап жаткан чочкону көрдү.

– Мына-мына, – деп үн чыгарды пил. – Мына сенин чыныгы жүзүң! Мен сага чоңойгонго жардам берип атсам, сен болсо... Бир аз салмак кошуп алганда эле озүндү чоң айбан эсептеп, менден да чоңмун деп калган экенсиң да! Ушунуң үчүн мен сага мындан ары сыйкырдуу жалбырактарды бербеймин, а сен болсо азыркы кейпиң менен каласың.

Айтты да, дал ошону аткарды. Ошондуктан чочконун бети узарган бойдон калып, ал тамак жеп жатканда, пилге окшоп бир жерде эле тура берет.

ЭМНӨГӨ МАЙМЫЛ БАК ҮСТҮНДӨ ЖАШАП КАЛГАН

Эве жомогу

Токой мышыгы күн бою аңчылыкка чыгып, эч нерсе кармай алган жок. Чарчаганынан жерге жата кетти эле, бүргө жанын койбой койду.

Бир маалда караса: жанынан маймыл өтүп бара жатат.

– Маймыл, менин денемден биргөлөрдү таап берчи, – деп чакырды мышык.

Маймыл макул болуп, анын денесиндеги бүргөлөрдү карай баштады, мышык болсо уктап кетти. Анда маймыл аны куйругунан бакка байлап салып, качып кетти.

Мышыктын уйкусу канды. Туруп, иштерин жасоого басып кетейин десе ордунан да жыла албай койду: куйругу бакка бекем байланып калган да. Бошонойун десе, колунан эч нерсе келбеди.

Бул маалда жанынан үлүл сойлоп бара жаткан эле. Аны көргөн мышык кубанып:

– Үлүл, мени чечип койчу! – деди.

– А сен мени олтурбөйсүнбү, сени бошотуп койсом? – деп сурады үлүл.

– Жок, жок, – деп ишендирди мышык, – эч жамандык кылбайм.

Үлүл мышыкты бошотуп койду.

Үйүнө кайтып келген мышык, коңшу жашаган айбанаттарга айтты:

– Беш күндөн кийин мени өлүп калды деп, айбанаттары мени көмүүгө чакыргыла.

Айбанаттар эч нерсе түшүнүшкөн жок, бирок анын суранычын аткарууга макул болушту. Беш күн өттү. Мышык жерге узунунан түшүп жатып өлүмүш болуп калды.

Айбанаттар келип карашса, мышык өлүп калып-
тыр. Алардын арасында маймыл да бар болчу.

Ал мышык менен коштошкону жакыныраак келди,
мышык болсо ыргып турду дейсиң! Дароо маймылга
жулунду!

Маймыл безип качып жөнөдү! Бак башына секи-
рип чыгып, араң кутулду мышыктан.

Мына ошондон тартып, маймыл бак башында жа-
шап, жер менен басканды коп жактырбайт. Анткени ал
токой мышыгынан аябагандай коркот да.

БИРИНЧИ ЖӨЛҮ КҮН КҮРКҮРӨГӨНҮ ЖӨНҮНДӨ

Йоруба жомогу

Элири аттуу кичинекей-кичинекей келемиштин
үч баласы болуптур: пил, буйвол жана кочкор. Алар та-
лааны иштетип, пил окро, буйвол – осун, ал эми кочкор
– игба айдашыптыр. Балдары апасын талаага чыгып,
эмне жакса тандап алуусун суранышат.

Элири талаага биринчи жолу барат, окро менен
игба алып келет, ал эми экинчи жолу барганда, кимдир-
бирөө келип дандардан алып кеткенин түшүнөт. Элири
ууруну кармап, анын жаман өлүмүн тилейт.

Бир маалда бадалдар арасынан Ирогун куш чыгат
да, айтат дейт:

– Мен, Ирогун, силердин талаанарга келгем, мен
пилдин окросунан, буйволдун осунунан жана кочкор-
дун игбасынан алгамын, – деп, камчысын колго алып,
келемишти сабап коет.

Элири үйүнө жетип, баарысын болгондой баласы

пилге айтат. Пилдин ачуусу келет: анын энесин ким мынча кордук менен таарынтты!

Анан кичинекей Элири жана пил баласы чогуу талаага келгенде, бадалдардан Ирогун куш чыгып, аларды кубалап жиберди.

Үйүнө келген Элири Ирогун куш аны уруп, андан кийин пил баласы экөөнү кубалаганын буйволго айтты. Ага ишенбеген буйвол, өзү талаага барып көрүүнү чечти.

Эми Элири буйвол менен талаага келип, каргышын дагы бир жолу айтты. Дагы Ирогун куш пайда болуп, аларды сабап туруп, талаадан кубалап чыкты.

Алар үйүнө кайтып келишти, энеси кочкорго даттанганы жөнөдү.

А кочкор болсо, бул мезгилде базарда жүргөн, бирок Элири жолго чыгып, аны жолуктуруп, бардыгын болгондой айтып берди.

Кочкор үстүндөгү жүгүн алып салып, айтат дейт:

– Менин энем, кичинекей-кичинекей Элирини таарынткан адам соо калбайт.

Мына эми Элири менен кочкор талаага келишти, кочкор энесин каргышыңды дагы бир жолу айт деди. Элири айтты. Дароо Ирогун куш пайда болуп, дагы бир жолу талаадан дандарды уурдаганын мойнуна алды.

Ошондо кочкор Ирогун куш менен кармашты. Ка туу кармашта анын мүйүздөрү сынды, Ирогун куштун тырмактары да талкаланды. Кармашалы десе эч нерселери калбай калды.

Кочкор аялын – койду – жаңы он мүйүз алып келүүгө үйгө жумшады, ал эми Ирогун куш – өз аялы-итти – жаңы он тырмак алып келүүгө жөнөттү.

Бул маалда Элири тезинен эттин майлуу болүгүн кууруп туруп, Ирогундун үйүнүн алдына, ит-аялы жете албагандай кылып илип койду.

Кой кочкорго он мүйүз алып келет, ал эми Ирогундун тырмактары болсо жок!

Ит үйдүн жанын жогортон тамган майдын жытын сезди да, аны жалап-жуктай баштады, ал эми эт кулап түшкөндө, аны үйгө эмнеге жумшаганын да унутуп калды.

Ирогун куш менен кочкор көпкө күтүштү. Акырында кочкор чыдабай кетти:

– Сенин тырмактарыңды алып келип бербесе, ал менин күнөөм эмес.

Экөө кайрадан кармашты. Ирогун адегенде тизелеп жыгылды, акыры бүт денеси жерге кулады. Ошентип Ирогун куш жеңилди. Ошондон тартып мурункудай бакта жашабастан, жерде жашап калды.

Ал эми экөөнүн кармашынын добушу жер бетиндеги биринчи күндүн күркүрөгөнү эле.

Ошондон тартып, жаңы эле күн күркүрөй баштаса, кочкор жерди туягы менен казып, айтат дейт:

– Качандыр-бир сен экөөбүз дагы кармашабыз, Ирогун куш, али эч нерсе бүтө элек! Качандыр сен экөөбүз дагы кармашабыз!

ПАВИАН ЭМНЕГЕ КӨЗҮН ЧАКЧАЙТАТ

Манджак жомогу

Бир жолу айбанаттар деңиз сүзүп жөнөшөт. Ар бири кемечиге колунан келген акчасын беришет. Кемечи акчаны жыйнап алгандан кийин, кайык жээктен алыстайт.

Качан ачык деңизге чыгышканда, катуу шамал башталат. Кайык камгактай уча баштайт, акыры сууга

толуп чыгат. Айбанаттар сууну төгө башташат, ал болсо көбөйгөндөн көбөйө берет!

– Биз аябагандай коппуз! – деп кыйкырат кемечи.
– Кимдир-бирөөнү сууга ыргытуу керек, антпесе чөгүп кетебиз!

Ыргытуубу! Бирок кимди? Баарынын жашагысы келет. Айбанаттар эң түрү суугун ыргытууну чечишет.

Кемечи жүргүнчүлөрдү карай баштайт. Улам бирөөно жакындайт. Ал эми жүргүнчүлөр арасында павиан Кон да бар эле. Павиан аны кайыктан ыргытып салышат деп коркуп кетти да, кызарып чыкканча көздөрүн сүргүлөй баштады. Качан кемечи жанына келгенде, Кон өзүнүн коркунучтуу итке окшош мурдун көтөрүп, көздөрүн чакчайтып, сурады:

– Сен мени ыргыткың келеби?

Көзү кызыл шумдукту жанынан көргөн кемечи коркуп кетти.

– Жок, сени эмес, – деп жооп берип, жанынан өтүп кетти.

Баарын карап чыккан кемечи, Кондон башка түрү суукту тапкан жок. Бирок, Кондун жанына келген сайын, ал кызарган көздөрүн чакчайтып, тиштенип, сүйлөп жатты:

– Сен мениби?

– Жок, – деп жооп берген кемечи, өтүп кетип жатты, анын жанынан.

Шамал катуулай берди. Суу кайыкка толо баштады. Бир чечимге келүү керек эле!

Анан кемечи жапайы чочкону көрдү. Анын мурду жалпак, буттары кыска, көздөрү болсо тырнактай эле! Кемечи калакчыларга белги берди эле, алар чочкону алыс ыргытышты. Ошентип павиан Кон өз өмүрүн сактап калды.

Ошондон тартып павиандар канга чыланган көздөрүн чакчайтып, сурагансып турушат:

– Сен мениби?

Бул көп убакта аларды сактап калат.

ЭЧКИ МЕНЕН ЧӨӨ

Манден жомогу

Бир жолу эчки тор менен балык кармоого жөнөдү. Торун ар кайсы жерден сууга салды, бирок эч нерсе кармай албады.

«Эмне кылуу керек? Ачка отурган улактарымды эмне менен тойгузам?»— деп ойлоно баштады эчки, бир маалда караса: чөө жээк бойлоп келе жатат, сүйрөгөнү бир кап жаңы кармалган балык, – көп кармаганы көрүнүп турат.

«Эх, болушунча болду! – деп ойлоду эчки. – Же мени чөө жеп кетет, же мен аны алдап кое алам!»

– Эй, кошуна, иштер кандай? – деп кыйкырды чөө алыстан эле.

Эчки болсо эч нерсе укпагансып, кыймылдабастан ойлонгон түр менен отура берди.

Чөө экинчи жолу аны чакырды, эчки дагы эле жооп бербейт. Ошондой жини келген чөө балык салынган кабын ыргытып, торун жерге таштап, эчкиге жетип барып, үнүнүн бардыгынча бакырды:

– Эй, эчки, ойгон! Мен сурап жатам: иштерин кандай?!

– А? Эмне дедиңиз? – деп чочуп кетти эчки.

– Укчу мени, кошуна, эмне тууралуу мынча ойлонуп жатасын сени сурап жатса да укпайсың? – деп таң калды чөө. – Карасаң, жандын сага кереги жок болуп калган го!

– Ах, кечирим сурайм, – корккон түр менен жооп берди эчки. – Этти эмне кылаарымды билбе, башым катып жатат. Менин үйүмдө сарайым толо эт болуп кетти, мындай ысыкта ал бат бузулат да. Мына, ойлонуп отурамын, аны кантип сактөө керек?

– Сенде мынча көп эт кайдан пайда болду? – деп ишенбей сурады чөө.

– Мен бир аз мурун укмуш күчтүү сыйкырчыга барган элем, ал мага мүйүздөрүмдү бирөөнү каратсам эле, ал дароо өлүп калгандай кылып жасап берген. Көп айбанаттар ишенбей атышып, өлүп калышты. Алардын эттерин мен сарайыма ташып кое бергем, ал да толуп кетти. Ал эми эт бузула баштады. Эмне? Сиз да мага ишенбей, турасызбы?

– Ишенем, ишенем! – деп кыйкырды чөө.

Ал эчкинин мүйүздөрүн карап алып, коркконунан дароо көзүн жумду. Ошол бойдон, жумулган көздөрү менен, бадалды көздөй арты менен жыла берди. Андан кийин бурула калып, алынын жетишинче качып жөнөдү, эчкинин коркунучтуу мүйүздөрүнөн алыс болууга. Ал эми эчки болсо чөөнүн балыктарын, торун да кошо көтөрүп, шашпастан үйүнө жөнөдү.

Ошол күнү кечинде эчкинин үйүндө баарынын курсагы ток болуп, ачкалыктан кыйналган чөө кыштак тегерене чуркап жүрдү.

КЕДЕЙ КОЁН КАНТИП ҮЙЛӨНГӨНҮ ЖӨНҮНДӨ

Манден жомогу

Илгери-илгери бир кемпир жашаган экен. Анын Анни аттуу небереси болуптур – анын сулуулугу тууралуу аңыз алыска тараган экен.

Бардык бай айбанаттар – пил, буйвол, арстан, керк, кабылан – чогулушуп, кызга барып, колун суроону че-чишет. Алардын ар бири өзүнүн эң мыкты кийимин кийинип, Анниге жана анын чоң энесине арнап кымбат белектерди алышып жөнөп калышат.

– Мени да ээрчитип алгылачы, – деп суранат кедей коён.

– Ха-ха-ха! Го-го-го! – деп каткырышат бай жаныбарлар. – Муну уксаңар! Ха-ха-ха! Жылаңач неме сулуу Анниге үйлөнүүнү каалайт экен! Го-го-го!

Бай айбанаттар коёнду шылдың кылышып, андан кийин жолго чыгышты. Алардын артынан жылаңайлак коён бара жатты. Эски жамаачы шымы, өңү өчкөн көйнөгү, башындагы жыртык калпагынан башка эчтемеси жок ал, байларга тең келе албай, баары аны шылдың кыла беришчү.

Бир аз жүргөндөн кийин байлар башына чоң байлам отун көтөрүп бара жаткан кемпирге жете келишти.

– Балдарым, жардам бергилечи! – деп кайрылды ал, бай айбанаттарга.

Бирок эч ким ал жакка жада калса башын да буруп койгон жок. Алардын кийгени таза ак көйнөк жана жаңы кийимдер эле. Анан алар Анниге шашып бара жатышкан.

Ал эми кедей коён токтоп, кемпирге айтты:

– Келиңиз мен жардам берейин!

Өзүнүн эски калпагын чечип, кемпирге карматып,

өзү болсо башына отундун таңгагын коюп, тез кыймылдап жол менен кете берди.

Байлар Аннинин үйүнө келгенде, улам биринен-бири талашып белектерин сунуш кылып, алардын ичинен күйөө тандап алууну сунуштап жатышты. Бирок Анни чоң энеси келип, күйөө баланы өзү тандаарын гана айтты.

Акыры кемпир да кайтып келди.

– Анни! – деди ал эшиктен кире бергенде эле. – Ылдам конокко суу жылытып бер, ал биздин өтунду көтөрүп, булганып калды. Дароо анын көйнөгүн сууй салгын, унутпастан!

Кемпир өзү жуунуп, которунуп кийинип, андан кийин бай конокторунун алдына чыкты. Алар өздөрүн мыкты сезип, колдорун чөнтөктөрүнөн чыгарбастан отурушкан экен.

– Эмнеге келдиңиздер? – деп сурады кемпир алардан.

Бай жаныбарлар ага да белектерин сунуштап, сулуу небересин аларга күйөөгө берүүнү суранып киришти.

– Сиздерге көңүл бурганыңыздарга ырахмат, – деп айтты кемпир. – Ырахмат, биздин эски кепебизге келгениңиздерге. Бирок кеч болуп калды. Менин күйөө балам бар. Ал чыныгы эмгекчил. Билем, ал мени да азапка калтырбайт, менин кымбаттуу Анниме да ишенимдүү дос боло алат.

Ошентип кемпир коёнду чакырды. Таза көйнөк кийген, чачтары тыкан таралган коён чыгып келди.

Таң калганынан бай жаныбарлар ооздору ачылып калышты. Эмне кылышмак эле? Шылдың болгон алар, эч нерсеси жок кайтып кетишти.

Ошондон тартып бай айбанаттар кичинекей кедей коёнду жакшы көрүшпөйт.

КРОКОДИЛДИН КӨЗ ЖАШЫ

Манден жомогу

Бир адам токойдо жашачу, ал жерге үй куруп алган, аңчылык кылып күн көрчү. Күн сайын үйүнө олжолуу кайтып турчу, бир жыл өтөт, анан бардык жаныбарлар бул жерден качып кетишет. Эми мергенчиге олжо табуу үчүн токойду кечке кыдырууга туура келип калат.

Бир жолу мергенчи эки күн бою токой аралайт, чычканды да жолуктура албайт. Бир маалда бактар арасында жаткан крокодилди көрөт. Ал дарыядан алыстап, тааныш эмес токойдо адашып калса керек.

Бул күтүлбөгөн олжого мергенчи абдан кубанат, мылтыгын алып, крокодилди мээлейт.

– Мени атпагын! – деп жалынат крокодил.

– Эмнеге атпашым керек? Менин мылтыгым октолуу. Мен түз аткан мергенмин, бир да жолу олжомду качырган эмесмин, – дейт мергенчи.

Мергенчи дагы мээлейгенде, крокодил ыйлап кирет:

– Мени өлтүрбөчү! Кичи пейилдикке!

Мергенчи мылтыгын акырын түшүрөт да, крокодилге айтат:

– Мен эки күн жана түн бою токой кыдырдым, бир да жандык жолуктурган жокмун. Эгер мен сени өлтүрүп, үйгө эт алып келбесем, үй-бүлөм ачтан өлөт.

– Мени өлтүрбөгүн! – деп сурана баштайт крокодил мергенчиден. – Менин аябай жашагым келет. Тамагым да кургап бүттү. Мен сууга сойлоп жете албай калдым. Мени дарыяга алып барчы, мен сага жакшы акы төлөп берем. Тамагың да болот, шарабың да болот, акчаң да толтура болот. Мен аябагандай баймын! Дарыя түбүндө алтын менен күмүшүм толтура катылган...

Мергенчи ойлонуп калат, анан жооп берет:

– Макул, сени өлтүрбөйүн, бирок жакшы акы тө-

лоп берсең болду. Эми сени кантип дарыяга жеткирем? Сен аябай оорсуң да!

– Мени сактап калчы, суранайын сенден! – дейт крокодил, анын көздөрүнөн чоң-чоң тамчылар жерге кулап жатты. – Көрдүңбү, мен ыйлап жатам. Эптеп жеткирчи, кичинеден, улам токтоп отуруп жеткирсең...

– Макул, – дейт мергенчи. – Сен айткандай болсуң, дарыяга жеткирейин. Бирок, мени жолдон жеп коссунбу деп коркуп жатам, карачы оозундун чондугун!

– Ооздон коркпо, тиштерден корк, – деп жооп берет крокодил. – Оозума жоон жыгач кептеп, анан жип менен байлап сал.

– Ооба, сенин колдоруң да күчтүү да! – дейт ага мергенчи. – Көтөргөндөн да коркомун.

– Колдордон коркпо, тырмактан корк, – деп дагы айтты крокодил. – Баары бир, жип менен байлап кой, анан сени тыткылай албай калам.

Дал ошондой кылышты. Мергенчи крокодилди жонуна салып сүйрөдү.

– Ырахмат сага, мен билгем, сенин боорукер экениңди! – деп ыйлактады крокодил.

Ошентип, мергенчи крокодилди токой аралап дарыяга алып жөнөдү. Жай баскан ал, улам токтоп эс алып жатты. Бетинен тери шорголоп, буттары араң сүйрөлүп келе жатты.

Мына дарыя да көрүндү.

– Алым кетип калды, чарчадым. Кел, сени чечип коеюн, сууга чейин өзүң сойлоп жет, – дейт мергенчи.

Бирок крокодил мергенчиге дагы жалынат:

– Сууга жеткирип койчу! Мен суусаганымдан өлүп бара жатам.

Айла жок. Оор дем алган мергенчи крокодилди андан ары көтөрүп жөнөдү. Жээкке жеткирип, суунун жанын тыштады.

– Эми болдубу? – деп сурайт мергенчи.

– Жок, теренирээк алып барчы! – дейт крокодил.

Мергенчи куралын жээкке калтырып, крокодилди сууга сүйрөп жөнөдү. Суу тизесине чейин жетти.

– Ушул жерденби? – деп сурады мергенчи.

– Жок, али эрте, – жооп берди крокодил.

Эми суу белине жетти мергенчинин.

– Эмичи?

– Жок. Бул жер терең эмес.

Качан суу кекиртегине жеткенде, мергенчи токтоду:

– Эми бүттү го. Мындан ары барсам чөгүм кетем-би деп корком.

– Макул, туура ушул жерден токто! – деп макул болду крокодил, анын көзүнөн чоң-чоң тамчы жаш куюла баштады.

Мергенчи аны чечип, анан айтат:

– Суранычынды аткардым: тирүү калтырып, ушундай ысыкта сууга чейин көтөрүп келдим. Мага жеңил болгон жок! Бирок мен кедей адаммын, үй-бүлөм да чоң, эми мага акымды бер.

– Камсанаба! – деп башын ийкеди крокодил. – Мен сага ушундай төлөп берем, андан кийин кайгы да тартпайсың! Мен сени жеп аламын! Сен билбейсиңби, жакшылыкка дайыма жамандык менен жооп беришерин? Сен крокодилдин коз жашы эмне экенин билбейсиңби? Биз өз олжобузду жээрдин алдында ыйлайбыз. Ха-ха-ха!

– Мен крокодил кайсы убакта ыйлаарын билчү эмесмин, – деп жооп берет мергенчи. – Бирок сенин туура эмес кылып жатканыңды билемин. Кимден болсо да сурачы, жакшылыкка жакшылык менен гана жооп берет!

Алар көпкө талашышты. Акыры сууга келген биринчи үч жандыктан кимдин туура айтып жатканын суроону чечишти. Айбанаттар кандай дешсе, ошондой

болмок болду! Жээкке жакын отуруп, күтө башташты. Бат эле жээкке марал келди.

– Сен кимсиң? – деп сурады андан крокодил.

– Мен маралмын!

– Менин жээгиме эмне издеп келе жатасың?

– Суусадым, уруксат берчи, суу ичип айлайын.

– Менин дарыямдан суу ичкенге тыюу саламын! – деп кыйкырды крокодил. – Бирок берген жообуң мага жакса, балким, суусун кандырганга уруксат берем.

– Эмне тууралуу сурагың келет? – деп таң калды марал.

Крокодил болгонун болгондой айтып берди, суудан кантип алыстаганын, адашып кеткени тууралуу. Андан кийинчи окуяны да айтып берди.

– Эми өзүң талдачы! Эгер, меники туура деп айтсаң, суудан каалашыңча иче бер! – деди крокодил.

Марал аябай суусап турган. Мергенчини карады да:

– Бул адамды жеп койсоң болот. Өзүнүн от чачкан таягы менен көп айбанатты өлтүрдү, бүгүн анын күнү бүттү! Ал крокодилдин көз жашы эмне экенин билиши керек эле да!

Крокодил сүйүнүп кетти. Мергенчи болсо капаланып калды.

Марал суусунун кандырып, кетип калды, тигилер болсо дагы жаныбарлардын келишин күтүп калышты. Бир аз убакыт өткөндөн кийин дарыя жээгине чөө жакындап келе жатты. Жаңы эле жеткенде крокодил ага:

– Токто, сен кимсиң? – деди.

– Чөөмүн.

– Менин жээгимде эмне кылып жүрөсүң?

– Суу ичейин деп келдим.

– Адегенде суроомо жооп берчи, андан кийин каалашыңча ичкин, – деди крокодил. Ага болгонун болгондой айтып берип, анан сурады:

– Мен бул адамды жесем болобу?

– Албетте, ачка болсоң жейсиң да, – деп үрдү чөө.
– Эмне ойлонуп отурасың?! Крокодилдин көз жашы деген эмне экенин билсин!

– И-и?! Уктуңбу? – деп кубанып кетти крокодил.

– Ооба, – деп жооп берди, айласы кеткен мергенчи.

Чөө суусунун кандырып, качып кетти. Акыркы айбанатты бул экөө көпкө күтүштү, эч ким келген жок жээкке.

Анан крокодил мергенчини жеп алууну чечти. Мергенчи болсо:

– Үчүнчү жаныбар сеники туура деп айтса, ошондо мени жегин. Ага чейин күтө туралы!

Акыры токойдон коён чуркап чыкты. Ары-бери карап, жаңы эле жээкке чуркап жетип, суу ичейин дегенде, кулагы чалды:

– Токто! Сен кимсиң?

– Коён!

– Менин жээгимде эмне кылып жүрөсүң?

– Суу ичейин деп келдим. Мен дайыма ушул убакта бул жерден суу ичемин.

– Бүгүн болсо, тыюу саламын суу ичкенге! Адегенде бир суроого жооп берчи.

Анан крокодил баарын кайра башынан айта баштады. Кунт коюп уккан коён айтат:

– Адегенде суусунумду кандырганга уруксат бер, анан жооп берейин. Суусаганымдан каным катып турат. Мен коркуп турам, эгер туура эмес жооп берип койсом, мени кубалап саласыңарбы деп. Сот эч кимден коркпошу керек да!

Крокодил ойлонуп туруп, макул болду:

– Болуптур, ичкин! Сен коркпостон жооп бергинди каалар элем.

Коён суусунун кандырды, мурутуна жабышкан сууну силкип, анан айтат дейт:

– Мен силерге жооп берер элем, бирок суу жээгинен акыйкаттык менен чече албайм, бул ишти. Силер жээкке чыккыла да, токойго сойлогула, ошондо жооп берейин.

– Эмнеге бул жерден айта албайсың? – деп таң калды крокодил. – Балким, суунун шаары сага ойлонгонго тоскоол болуп жаткандыр?

– Жок, андан эмес! Менин чоң атам сиздин чоң атаңыздын бир адам менен болгон талашын суу жээгинен чечип берем деп, карылык күндөрдү көрбөй калган. Атам дагы суу жанынан чечем деп, акыры өз ажалынан мурда өлгөн. Ошондуктан мен эрте жетим калгамын. Жок, мен силердин ишиңерди токойдон гана, суудан алыс жерден чечүүгө макулмун!

– Болуптур, – деп көңүлсүнбөй макул болду крокодил. – Болгону мергенчи мени көтөрүп барсын, мен кургак жерде сойлошум кыйын! – дейт ал.

– Мен аны көтөргөндөн коркомун, – деп мойнуна алды мергенчи. – Карачы, оозу менен колдорун!

– Чоң ооз менен колдордон коркпо, тиш менен тырмактан корк, – деп жооп берди коён. – Сен аны токойдон сууга алып келбединби. Болбосо силердин ишиңерди чече албаймын!

Коён мергенчиге жип менен таяк алып берди. Ал крокодилдин колу-бутун байлап, оозуна таякты кептеп, таңып салды. Анан крокодилди жээкке сүйрөп жөнөдү.

Суу мергенчинин белине жеткенде, крокодил:

– Коён, балким, ушул жерден айтаарсың? – деди.

– Жок! – дейт коён. – Силер суудан чыга элексиңер да кургак жерге.

Суу тизеге жеткенде, крокодил кайрадан сурады:

– Эми ким туура айтып жатканын айтасыңбы?

– Жок! – деди коён. – Мергенчи алысыраак барсын! Токойго жетели, ошондо айтам!

Качан гана мергенчи токойго тереңдеп киргенде коён токтоду:

– Эми, мергенчи, крокодилди жерге койгун, мен силердин ишиңерди чечип берем. Мергенчи! Бул крокодилди өлтүрүп сал! Ал сени алдап койду, жеп ала жаздады! Үй-бүлөң бага турган кишиси жок калмак. Аны өлтүргүн! Мындан ары бардыгы билишсин, жакшылыкка жакшылык менен гана жооп берүү керек экенин, ал эми жамандыкка жамандык гана жооп болот. Анан эч качан крокодилдин көз жашына ишенбегин.

Мергенчи болсо крокодилди атып таштады.

Ошондон тартып, бардыгы крокодилдин көз жашы кандай болорун билип калышты.

АКЫЛДҮҮ КОРОЗ

Хауса жомогу

Бир жолу короз өз туугандарына куран окутканы барат. Жолдо баратып мышыкка жолугат.

Амалдуу мышык ойлонот: «Мына азыр корозду жеймин!» – дейт. Өзү болсо айтат дейт корозго:

– Каякка баратасың, короз?

– Көзү өтүп кеткен байкемди эскергени, – деп жооп берет короз.

– Жүр чогуу баралы, экөө болсо көңүлдүү эмеспи, – деп сунуш кылат мышык.

Короз анын жаман оюн түшүнүп калат.

– Жок, сен мени менен барсаң, анда биз үчөө болбуз. Ит дагы баратты эле, байкемди эскергени, – дейт.

Мышык коркуп кетет. Дагы бир аз басканда, капысынан токтоп:

– Мен бара албайм, убактым жок! Ишнем көп! Мен жөн эле тамашалап койдум, – дейт.
Ошентип акылдуу короз аман калган экен.

ПИЛ КАНТИП ПАЙДА БОЛГОН

Хауса жомогу

Илгери-илгери пилдер болгон эмес экен.

Бир жолу бир чоң согуш чыккан жылы бир адам шаардан токойго качып кетет. Токойдо болсо көптөгөн түрдүү айбанаттар бар эле. Алардан корккон адам жашынып калат. Жашынып жатып, уктап кетет.

Айбанаттар адамды көрүшөт. Улам бири кезек менен ага келип, ар бири бирден үзүм тери алып келип турушат. Бул үзүмдөр менен алар кишини жаап коюшат, ал абдан семиз жана бийик жандыкка айланат.

Адам ойгонуп, бутуна турат, үстүндөгү терилери түшпөйт. Ошентип адам пил болуп калат. Бул алгачкы пил эле, андан бардык пилдер тарашкан.

ЭКИ ЖҮЗДҮҮ НГИ

Бети-булу жомогу

Нги-мбаба, жарганат, оозу толтура тиштүү жана эки канаттуу болуп жаралыптыр. Токойдо көпкө чейин Нги-мбаба ким экенин тактай албай коюшат: айбанатпы же канаттуубу? Амалкөй Нги дал ушундан пайдаланат. Канаттуулар тойлоп жатышса, Нги да даяр болуп калат: анын канаты бар да! Айбанаттар олжо бөлүшө башташса, Нги да өз үлүшүн алууга шашат: ал тиштүү жаныбар да!

Эч пайда көрө албай турган болсо Нги ал жакка да, бул жакка да барбай коет.

Токой калкы Нгинин таң калыштуу жүрүш-турушун талкуулаганды жакшы көрүшчү. Бирок бардык нерсенин аягы болот да.

Бир жолу канаттуулардын жогорку башчысы Энгуду-страус өз элин жыйнай турганын жар кылат – маанилүү иштерди чечүү керек дейт. Чабармандар Нгимбабаны да чакырышты. Ал болсо жалпы канаттуулар жыйынына келбей койду.

– Силер менен, – дейт ал, – талкуулай турган эч нерсем жок! Силердин азууңар жок, тумшугуңар эле бар! Менде болсо апакай, курч, оозум толтура тишим бар! Силер менен эч окшоштугум жок!

Дал ошол убакта Энгбеме-арстан, айбанаттардын жогорку башчысы өз элин жалпы жыйынга чакырат – маанилүү иштерди чечүү керек дейт. Чабармандар Нгимбабаны да чакырышат, ал болсо барууну ойлоп да койбойт.

– Силер менен, – дейт ал, – талкуулай турган эч нерсем жок! Эмне жалпы окшоштугубуз бар силер менен менин? Уча албайсыңар, төрт аяктап чуркаганды гана билесиңер! Менин болсо укмуш канаттарым бар!

Ошентип Энгуду-страус Нгимбабаны канаттуулар уруусунан, ал эми Энгбеме-арстан айбанаттар уругунан чыгарып ташташты.

Ошондон күп өтпөй канаттуулар майрам уюштурушту. Ар бири канаттууга сый тамак таратышты. Нги майрамга биринчилерден болуп жетип келди.

– Менин укмуштай канаттарым бар да, кадимки эле куштардыкындай! – деп жатты ал.

Энгуду-страус аны оозунду ач деп буйрук берди.

Нгимбаба чын дитинен оозун ачып, аппак тиштерин көрсөттү.

– Мени карачы, – деди Энгуду-страус. – Менин тумшугумда тиштер бар экенин көрдүңбү? Сеникиндей

оозу толтура тиш болгондорго жөнөгүн! Сен биздин тукумдан эмессиң!

Ошентип Нги-мбаба ач кайтып келди үйүнө.

Бир нече күндөн кийин Энгбеме-арстан айбанаттар майрамын жарыялап, ар бирине таттуу тамак даяр экенин билдирди.

Дагы эле Нги-мбаба биринчилерден болуп жетип келди. Бирок Энгбеме-арстан аны таң калуу менен күтүп алды. Ал жандыктарды өз уруулары менен отургузду эле, алардын бирөөнүн тукумунда жарганатка орун жок болуп чыкты: анын мүйүзү да, туягы да жок болчу. Айбанаттар бирин-бири жеңил тааный турган бир да белги Нги-мбабада жок болуп чыкты.

Ал айласыз өз тиштерин баарына көрсөтүп жатты. Энгбеме-арстан ага кетип кал деп буйрук берди.

Ошентип Нги-мбаба элден безип жалгыз жашаган адамга айланды – тиштүү айбанат эмес, канаттуу куш эмес, таң калыштуу жандык, аны эч ким өз уруусуна кошкусу келген жок. Ошол күндөн тартып жарганатты Нги эки жүздүү деп атап калышты.

ХАМӨЛӨӨНДҮН ӨҢҮ КАНДАЙ?

Бауле жомогу

Бир жолу Ньямье кудай өзүнө жерде жашаган адамдар менен айбанаттаргы чакырып келүүгө элчисин жөнөтөт.

Баары чогулуп келгенде, Ньямье жар салат:

– Ар бириңер жер бетинде эмнеге ээ болгусу келгенин айткыла. Мен чын көңүлүм менен силерге баарына уруксат берем.

Адам айтат:

– Мен кыштакта жашап, өз талаамды иштетким келет.

– А биз токойдо жашагыбыз келет, – дешет айбапаттар.

Хамелеон гана үн чыгарбайт.

– А сенчи? – деп сурайт андан Ньямье.

– Сен билеснңби, – деп жооп берет хамелеон, – мен кайда барсам да, ошол жердин мага тиешелүү болгонун каалайт элем.

– Болуптур, – деп чечет Ньямье. – Ар бириң каалаганыңды аласың.

Ошондон тартып адамдар кыштактарда, ал эми жаныбарлар токойдо жашашат. Хамелеон болсо, кайсыл жакка барбасын, ошол жердин түсүн алып, бардык жерде өзүн өз үйүндөгүдөй сезет.

КЕРКИ-ЭНЄ ЖАНА АНЫН КЫЗДАРЫ ЖӨНҮНДӨ

Бушмен жомогу

Күмүш сымал чөө менен керкинин эки кызы болуптур. Керки-эне талаада иштеп кеткенде анын улуу кызына адегенде чөө, андан кийин гиена, андан кийин сүлөөсүн күйөөлөп келишет.

Улам бири келген сайын кичүү кызы дароо энесине чуркап барып, ал тууралуу айтып турат.

Энеси ага айтат дейт:

– Менин кыска мүйүзүмдү алып келчи!

Ал мүйүзүн кийип алып, үйүнө чуркайт. Ал кезде күмүш сымал чөө, кыздардын атасы, келген конокко энеси келген кезде женил болбой турганын эскертип коет: керки-эненин мүйүзү өтө эле курч. А тигил болсо дароо качып жөнөйт!

Анын акыркы болуп кабылан күйөөлөп келет.

Кичүү кызы дагы энесине чуркайт:

– Жаңы келген конок мурункуларга окшошпойт! – дейт.

Анда энеси:

– Мага узун мүйүзүмдү алып келчи! – дейт.

Ал кабыландын алдынан чыгат, бирок ал коркуп качып кетпестен, кыймылдабай тура берет. Керки-эне айбаттуу качырат кабыланды, бирок ал кыймылдап да койбойт.

Улуу кызы болсо энесине жини келет.

Ошондо керки-эне кабылан анын сыноосунан өткөнүн айтат. Аны узун мүйүз менен да коркутууга болбойт экен!

Анан ал кубануу менен өз кызын кабыланга күйөөгө берген экен.

КОШ АЯК ЧЫЧКАН КАНТИП АРСТАНДЫ АЛДАДЫ

Хаус жомогу

Арстан токойдо жаныбарларды өлтүрүп көнүп алып, күн сайын жандыктар азайа баштайт. Тынчсызданган айбанаттар чогулуп алышып, арстанга келишет.

– О, токөй ханы, биз сага өтүнүч менен келдик. Бизди өлтүрбө, биз күн сайын эртең менен сага бирден жандык алып келип берип туралы. Калганына тийбегин!

– Макул, – деп макул болот арстан.

Эртеси таң эрте айбанаттар чүчү кулак кармашып, антилопага кезек тийип калат. Арстан анын этине тоюп, бул күнү башка эч кимге тийбейт.

Кийинки күнү гиенага кезек келип, аны да арстан жеп алат.

Ошентип, көп күн өтүп, акырында кош аяк чыч-

кандын кезеги келет. Айбанаттар аны арстанга алып барганы жатышканда, кош аяк чычкан айтат:

– Жок-жок, мага тийбегиле, мен өзүм барам.

Аны кое беришет, ал болсо өз ийинине келип жатып, уктап калат. Ошол бойдон түшкө чейин уктап калат.

Арстанды курсагы ачып, кыйналат; олжосу алдына келбегенден улам, жини келип, айбанаттарды издеп жөнөйт. Чычкан анын айкырыгын угуп, ийининен чыгып, кудук жанындагы бакка чыгып алат.

Арстан жакын келет, чычкан болсо бак башынан туруп, сурайт:

– Эмне болду, эмне кыйкырып жатасың?

– Күн бою айбанаттарды күттүм, – деп айкырат арстан, – алар келишкен жок, мага тамак алып келип беришпей койду.

Чычкан болсо:

– Биз чүчү кулак кармадык, кезек мага келген. Мен сага бал алып баратканмын, башка арстан, мобул кудукта отурган, мени токтотуп туруп, балды тартып алды.

– Кана ал арстан?

– Кудукта! Бирок ал өзүн сенден күчтүүмүн деп жатат. – деп жооп берет чычкан.

Арстандын кыжыры келди, кудукка чуркап жетип, ичин караса, аны карап турган башка арстан көрүндү. Чынында, бул анын чагылып түшкөн сүрөтү гана болчу. Арстан ыркыраса, кудуктан эч үн жок! Арстан кудуктагы арстанды көздөй секирди да, чөгүп кетти.

Кош аяк чычкан айбанаттарга кайтып келип, айтат дейт:

– Мен арстанды жок кылдым, эми токойдо тынч жашасаңар болот.

Айбанаттар кубанышты:

– Азаматсың, кош аяк чычкан! Кичинекей болсоң да, арстанды жеңдиң!

ЧЫЧКАНДЫН БАЛАСЫНЫН БАШЫНАН ӨТКӨН ОКҮЯЛАР

Эскимос жомогу

Күндөрдүн бир күнүндө чычкандын баласы саякатка чыккысы келди. Чоң энеси аны жолго даярдады жана бир күнү күн жаркырап тийип турганда жолго чыкты. Көп өтпөй эле ал бир чоң көлгө туш келди. Чычкандын баласы эки жагын карады, бирок жакын жерде эч ким жок эле.

– Кап, – деди ал күрсүнүп, – мен ким туш келсе да күч сынашып көрсөмбү дебедим беле.

Көлдөн сүзүп өтүп, жакшылап силкинди да, мындай деди:

– Ушундай суудан сүзүп өткөндөн кийин дельфин деле чарчамак!

Ал чоң көл дегени болгону жамгырда чөөт болуп калган чоң энесинин бутунун изи эле болучу.

Чычкандын баласы башка чыйыр жолго бурулду жана көп өтпөй бийик тоону көрдү. Анын айланасында эч бир жан жок болучу, чычкан абдан таң калды:

– Кап, жакын жерде бугулар көрүнбөйт, эгер болсо, мен аларга кантип секиришти көрсөтпөйт белем.

Ал чуркап келип бир эле секирүү менен тоодон өтүп кетти.

– Жаман эмес! – деди өзүнө өзү. – Мен алтүгүл, эң сонун деп айтаар элем!

Ал эми тоо дегени, тек гана бир тутам кургак чөп болучу.

Бала чычкан андан ары чуркап баратып, бирин бири өлтүргөнү жаткан эки аюуну көрдү.

– Токтоткула, – деп кыйкырды ал, – бири бириңерди өлтүрүп коё электе токтоткула!

Бирок аюулар аны уккан жок, ал экөөнүн ортосуна түшө калып, аларды арачалап кирди.

– Мен абдан эр жүрок жана баатырмын, – деди аларга бала чычкан, – кеткиле жана эч качан менин жолуман чыкпагыла!

Алар кетип калышты. Булар талаа канталасы жана чымын болучу.

– Бүгүнкүгө жетет, – деди бала чычкан өзүнө өзү жана кайра үйүнө келди.

– Мен бүгүн эмнени гана көргөнүм жок, чоң эне! – деп ал босогодон эле кыйкырды жана бүгүнкү көргөндөрүнүн баарын айтып берди.

– Ах, менин келесоом... – деди чоң энеси күрсүнүп.

КҮЗГҮН – АЛДАМЧЫ

Эскимос жомогу

Бир күнү кары кузгун даамдуу бир нерсе жеш үчүн океандын жээгине келди. Ал таштын астынан бир чоң краб таап алды, аны тумшугу менен тиштеп, сууруп чыкты жана сындырып жейин деп жатканда, башка крабдар анын бутуна жармашты.

– Эй! – деди кузгун, – Кра-кра, – деди кузгун.

Краб анын оозунан түшүп кетти жана эч нерсе болбоду! Ал эми калгандары андан коркушкан жок, аны коё беришпеди. Иш чатак жагына айланды!

– Болуптур эми, – деди кузгун. – Мындан ары силерге такыр тийбейм. Мени коё бергиле!

Ал эми крабдар коё беришпеди: кузгунга ишенбегендери көрүнүп турду. Кузгун коркуп кетип, крабдарды мактай баштады:

– Силер кандай гана сулуусунар, кра-кра! Мен силерди абдан жакшы коруп калдым. Кааласаңар силерге таежемди аялдыкка берейин?

– Чыныгы крабдар кузгунга үйлөнбөйт, – деди крабдардын бири, калгандары аны жакташты.

– Силер кандай гана чоңсуңар, кра-кра! – кузгун крабдарды мактаганын уланта берди. – Кааласаңар чоң атамдын кайыгын берем. Жаңы эле бойдөн!

– Чыныгы крабдарга кайыктын кереги жок, – деп салкын гана жооп берди эң кичинекей краб, калгандары аны коштоду.

«Эмне кылуу керек? – кузгундун айласы кете баштады. – Суу улам көбөйүп келатат!».

– Жазы маңдайлар! – деп ал жалбара баштады. – Мени коё бергилечи! Мен чөгүп баратпаймынбы?

Крабдар үндөбөдү, жок дегенде бири да көңүл буруп койгон жок.

– Кап, кандай гана булакча жок болуп жатат! – деп үшкүрдү кузгун. – Мен силерге ошол булакчаны белекке бергени атайын келгем, бир нерсеге алаксып кеткен турбаймынбы, кра-кра...

– Кандай булакча? Ал кайда? – деп крабдар тополоң боло түштү жана дароо эле кузгунду коё беришти.

– Жүргүлө көрсөтүп коёюн, – деп кузгун күлдү да, канатын күүлөп, жээкти бойлоп учуп жөнөдү.

Айрым жүрөктүүлөрү аны ээрчишип, буттарын ташка тилдиришип, тез эле кайра келишти.

Кузгун жээкти бойлоп учуп баратып, капысынан балыкты көрүп калды. «Кимдир-бирөө унутуп кетсе керек», – деп ойлоду да, аны тамшанып жей баштады. Жеп бүтүп учуп жөнөдү. Канаттары күнгө жаркылдайт, көрсө балыктын кабырчыктары жабышып калып, жаркылдап жаткан экен. Кузгун жээкте аюу бугунун этин жеп жатканын көрдү.

– Кра-кра, – деп добуш берди кузгун ага.

Аюу башын көтөрүп, таң калды:

– Кузгун, сага эмне болду?

Кузгун ага жооп берди:

– Кечирип көй, аюу, шашып баратам. Көрүп турбайсыңбы тазаланганга да жетишпей калдым.

– Эмне болгонун билгим келет? – деп артынан калбады аюу.

– Ох, сен жетишпей каласыңбы деп коркуп турам маймак таман. Тигил жакта ал абдан эле көп!... Эгерде ташып кетишпесе кыш бою жетет...

– Сен эмне жөнүндө айтып атасың? Балык жөнүндөбү! – деп акыры баамдады аюу.

– Ооба, – деп кубанып кетти кузгун. – Тезирээк чурка, мен бугунун этин кайтарып турайын.

Аюу балыкка шашып жөнөдү, ал эми кузгун бугунун этин жей баштады. Курсагын тойгузуп, жай гана учуп кетти. Бир кезде ачууланган, чарчаган аюу келсе, кузгундун изи да калбаптыр: аюу таппай калсын үчүн жээктен алыс учуп кетиптир. Эми анын жемиш жегиси келе баштады: балык менен бугунун этин жегенден кийин жемиш жеген эң сөнүн эмеспи.

Кузгун тыйын чычканга учуп келди. Анын үйүнүн жанына көнүп, аны күтө баштады. Бир кезде бутактан бутакка секирип, чабыра кармап үйүнө шашып келатканын көрдү. Караса, анын босөгөсунда кузгун отурат.

– Жөл берип көёсуңбу, – деп өтүндү тыйын чычкан кузгундан. – Менин балдарым ачка болушту.

– Болбогон сөзүңдү койчу, – деп кузгун канатын силкти. – Сен экөөбүз канча жылдан бери көрүшө элекпиз, кра... Андан көрө айтчы, кандай жаңылыктар бар? Кимдир-бирөө аюунун жинине тийиптир деп уктум? Азыр ал баардыгына каарданып жүрөт дешет, кра... Сен эмне унчукпайсың?

– Коё берчи, мени балдарым күтүп жатат, – деп кайрадан суранды тыйын чычкан. Мен тез эле келем! Мен балдарыма тамак алып келдим эле...

– Мен дагы шашып турам, – деди ага кузгун. – Сен үчүн гана кармалып калдым. Сенин кандай жемиштерин бар? Биринен бири жакшыбы?

Кузгун чабырага эңкейди, тыйын чычкан аны карап турду. Карап туруп, мындай деди:

– Кел бийлейли! Андан кийин мен сага жемиш берем?

– Макул! – деп сүйүнүп кетти кузгун. – Музыка жоктугу өкүндүрөт, анын үстүнө шашып да турам. Андан көрөкчө жемиштен эле баштабайлыбы?

– Ха-ха-ха, – деп каткырды тыйын чычкан. – Сен бийлегенди билбейт окшойсуң?

– Кантип эле, – деп таарына түштү кузгун.

– Сен кузгундардын музыканы жакшы көрөөрүн билбейсиңби?

– Биз да ошондойбуз, – деди сыймыктануу менен тыйын чычкан. – Кел, мен ырдайын, ал эми сен бийле. Сенин кандай бийлээринди көрөлү!

– Кра! – деп кузгун канатын силкти. – Мен көзүмдү жуумп туруп бийлейм. Башта!

Ошентип кузгун көздөрүн жүлжүйтүп, бакты айлаанып бийлей баштады. Ал эми тыйын чычкан болсо шып этип үйүнө кирип кетти.

– Ушундай кантип болсун! – деп кузгундун ачуусу келди. – Кичинекей болуп алып, алдамчылыгын карасаң!

КАРЫШКЫР ШАМАЛДЫ КАНТИП КАРМАДЫ

Түндүк америкалык индеецтердин жомогу

Илгери-илгери шамал күн сайын болчу экен. Ал ушунчалык катуу соккондуктан, эч кимге тынчтык бербептир. Ошондо карышкыр:

– Мындан ары шамал болбосун үчүн, аны кармайм дагы өлтүрөм, – деди. – Тоолордун арасындагы капчыгайга тузак коём. Ошентип ал колго түшөт.

Карышкыр тузакты алды да, капчыгайдын эң кууш жериндеги таштын үстүнө коюп койду. Андан кийин үйүнө уктаганы кетти. Карышкыр эртең менен капчыгайга келип, тузакка бир нерсе түшүп калганын көрдү. Узун тармал чачтуу. Көздөрү чоң. Оозу да чоң.

Карышкыр саадагынан жебесин алып чыгып, жаага салды да:

– Азыр сен өлөсүң!

– Мени атпа, – деди шамал. – Сен мени аябайсыңбы?

– Жок аябайм, – деп жооп берди карышкыр. – Сен күн сайын үйлөргө учуп барасың жана көрүнгөн ишке кирише бересиң. Өлүмгө даярдан!

– Мени ая, – деп жалбарды шамал.

– Макул жашай бер, – деп боору ооруй баштады карышкырдын, – мага убаданды бер, «Эч качан сокпойм!» деп айт.

Эгер мен дайыма эле үйдө отура берсем, анда өлүп калам да, – деп шамал ыйлай баштады. – Мен анда кантип тамак таап жейм?

– Болуптур. Анда «Кээде согом, кээде токтойм!» деп айт.

– Мен сага ант берем: кээде согом, кээде токтоп калам.

Карышкыр туткунду тузактан бошотуп, эркиндикке коё берди. Ошентип шамал, ошол күндөн ушул күнгө чейин жашап келет.

Болгону ал кээде согот, кээде токтоп калат.

КОЁН КАРЫШКЫРДЫ КАНТИП КОРКҮТТҮ

Түндүк америкалык индеецтердин жомогу

Коён бадалдын түбүндө мөмө жеп отурган. Кокусунан карышкыр чуркап баратканын көрдү. Коён качып жөнөдү. Карышкыр артынан түштү. Коён ийинге кире качты. Карышкыр ийинге батпады. Ал ийинге бутун салып, каза баштады. Ал эми ийин тайыз эле болучу. Карышкырдын коёнга жетээрине аз эле калды.

Коён ийинде отуруп, карышкырдын таманын көрдү, эмне кылышты ойлонду. Антип куулук кылбаса ишенээр эч нерсе жок болучу.

– Бардыгыңар мага келгиле! – деп кыйкырды коён. Карышкыр биздин үйгө бутун сала баштады. Мына аны ушул жерден кармайбыз!

Коён, албетте, ийинде жалгыз эле болучу. Бирок, ал жерде көптөгөн айбанаттар бар экен деп карышкыр ойлоп калсын деди.

– Эмне кылайын, кармайынбы? – деп күркүрөгөн үн менен сурады коён.

– Карма! – деди ал өзүнө өзү жана карышкырдын бутун катуу кармады. – Кармап тур! – деп кыйкырды коён. – Анын таманын тилип жибер!

Өлгөндөй коркуп кеткен карышкыр бутун сууруп алды да, алды-артын карабай качып жөнөдү. Ал көпкө чейин качты жана артынан баардык айбанаттар кууп келаткандай сезилип, артын карагандан коркту.

ЭМНЕ ҮЧҮН КАЛИФОРНИЯДА АКЫЛДУУ АЮУЛАР ЖОК

АКШнын фольклорунан

Эгерде биз бул дүйнөдөгү эң чоң аюу Старина Гром Небесный болгон десек жаңылышпайбыз.

Эң чоң болгону менен акылдуу эмес эле. Калифорнияда фронтир өтүп жаткан мезгилде анда өтө акылдуу аюу-гризлдер бар болуптур, алардын мээлери баштарында өтө толтура экен. Мүмкүн ал кудайдын куттуу күнү күн мээни куйкалап тургандан болсо керек? Бир да жамгыр жаабай эле, күн чакыйып тийип турчу экен. Ал эми такай эле күн тие берсе баарын куйкалап салат эмеспи.

Аюу эселек мамалактуу болду дейли. Аны күн жылытып, анын акылы бат эле жетилип калганын коросүң. Эмнеси болсо да ушул аюулардын АЭКи (азыр адистер айткандай акыл-эс өнүгүүсүнүн коэффициенти) өтө эле жогору болот. Ал учурда көрүнүп-көрүнбөй жүргөн аюулар мүйүздүү жаныбарлардан да көп экен.

Кандай болсо да бул окуя Рашен-Риверде болуптур, ошол мезгилде анын жээгине бир фермер жайгашат. Ал даамдуу жүгөрү өстүрөт жана чочко багат.

Биринчи эле күздө жүгөрү жаңыдан быша баштаганда анын айдоосуна аюулар кирип, акыркы сотосуна чейин тазалап кетишет. Ал фермер болсо жүгөрүмдүн бир бөлүгүн сатам, калганы менен чочколорду бордоп, албетте, анан аларды да сатам деп ойлоп жүргөн.

Ал абдан ачууланды! Жөн эле айласын таппай калды. Талаага келген сайын чачысы чыгып турган, сары сотосу жок жыланач сабактарды көрүүчү, эми жини келгенден калчылдап, эмне кылаар айласын таппай калды. Ал муну аюулардын кылыгы экенин билди, анткени алардын издери даана байкалып турган. Бирок аюулар

жүгөрүнү жеп салышканы, же ташып кетишкени белгисиз эле.

Андан да жаманы жүгөрүнүн артынан чочколор да жоголо баштады. Фермер бардык жерден издеди, жок дегенде маймак тамандар этин тамшана жеген жерден алардын сөөктөрүн табам го деп үмүттөндү. Бирок бир да сөөк тапкан жок. Ал түгүл куйругу да калбаптыр.

Бир жолу кимдир-бирөө жыгачтын алдында чыйылдап жаткандай угулду. Жакындап келсе чыйылдабай эле, мяулап жатыптыр; кайсы бир мышык өзүнүн «мяулаганын» ушул жерге унутуп кеткен окшойт.

Бечара фермер акылынан адаштыргыдай өзгөчө эч нерсе болбосо деле, аз эле жерден акылынан адаша жаздады. Капысынан анын жүгөрү талаасынан чыккан изди көрүп калды. Бул из адегенде жүгөрү тилкелеринин ортосу менен ийри-муйру болуп жүрүп отуруп, дөбөгө көтөрүлүптүр, акырында талаадан үч милдей аралыктагы чакан токойго кирип кетиптир. Из аюунуку гана эле, анткени, маймак тамандар гана ушинтип майпая из калтырышат.

Фермер мылтыгын ийнине асынып, ошол токойду карай жөнөдү. Жакындап келип аюулардын күрүлдөгөн, күшүлдөгөн добуштарын укту. Өтө жакындап келди. Дал ошолор экен! Жүздөй аюу, бардыгы иштеп жатышат. Кандай дебейсиңерби! Жүгөрү сөңгөгүнөн жоон бутактарына чейин пайдаланып чочкого кепе куруп жатышат жана анын чочколорун айдап кирип жатышат! Аюулардын айрымдары куруп жатышса, айрымдары кучак-кучак жүгөрү сотолорун ташып жатышат, аны чочколорго берип жатышат.

Эмне дейсиң, маймак тамандар жаңылышпаптыр, демек, өздөрүнө кышкыга запас даярдап жатышыптыр! Көрсө, бул аюулар абдан акылдуу турбайбы! Аларга тийгенге колу даабады!

Фермер артка бурулду да өз жолуна түштү, бир да ок чыгарган жок. Ал атын токуп, арабасын ага чекти да буюмдарын салып башка жер издеп кетти. Ал кийин тоодо ферма жүргүзүп, Аскалуу тоолордо же Колорадодо жергиликтүү пейзажды бир аз оңдоо үчүн майда шагылдан кой ташты өстүргөн дешет, аны көргөн эч ким жок.

Ал эми аюулар болсо анын эски фермасын башкарып калышыптыр. Алар адегенде ишти жакшы баштап, андан кийин тез эле ишти иритип, жалкоолонуп, кээде жатып алышчу болду. Аюулар жылдын кыш айларында ойгонбой укташаары баарыга белгилүү. Ал эми бул аюулар кышында да, жазында да, күзүндө да укташты. Ал түгүл жайында да уктап жатып, түбөлүк уйкуга кеткендерин билбей калышчу. Мүмкүн ошондуктан Калифорнияда акылдуу аюуларды таба албайсың деген сөз калса керек?

КҮМҮРСКА ЖАНА БҮҮДАЙДЫН ДАНЫ

АКШнын фольклорунан

Бир хан бул дүйнөдө жомок укканды абдан жакшы көрчү экен. Анын сарайында кызмат кылгандардын бардыгы билген жомокторунун баарын айтып бүтүштү, ошондуктан хан кимде ким эч качан бүтпөгөн жомок айтып берсе ага кызымды беремин деп жарыя кылды. Бирок бул эгерде аягы бар тек гана узун жомок болсо, анда айтуучуну ошол эле жерден башын аламын деди.

Бир күнү хандын сарайына бир сулуу жаш жигит келди жана эч качан түгөнбөгөн жомок айтып бере алам деди.

– Билесиңби, эгер бул тек гана узун жомок болсо, мен сенин башыңды алам, – деди хан.

Жаш жигит андан корккон жок, хандын тагынын жанындагы отургучка олтурду да, жомок айта баштады:

– Бул дүйнөдө бир кумурска жашаптыр. Ал бир нече күн тамак жебей, абдан ачка болуптур. Кумурска жол менен жөргөлөп келатып, капысынан бир чоң кампаны көрүп калат. Бул кампага фермер өзүнүн бүткүл буудайын төгүп койгон. Кумурска кампадан буудай уурдамай болду – аны азыр да жейт, запас да топтойт.

Кумурска кампага кирип, жонуна буудайдын данын койду да, аны үйүнө алып келди.

Кумурска кичинекей болучу жана бир гана данды көтөрүп кете алмак. Ошондуктан ал кампага кайра келди, жонуна дагы бир буудайдын данын коюп, аны үйүнө алып келди. Андан кийин ал кампага кайра келди жонуна буудайдын бир данын коюп, аны үйүнө алып келди. Андан кийин ал кампага кайра келди, жонуна буудайдын бир данын коюп, аны үйүнө алып келди. Андан кийин ал...

Сулуу жигит кумурсканын кампадан буудайдын данын кандайча ташыганын айта берди, айта берди. Хан бул жомок чынында эле эч качан түгөнбөсүн түшүндү. Ошондо ал мындай деди:

– Менин кызымды аялдыкка ал да, өзүңдүн түгөнбөгөн жомогунду тезирээк бүтүр!

– Макул, – деди жигит. – Кумурска үйү буудайдын данына толуп кеткенин көрдү да, кампага кайра баруунун зарылдыгы жоктугун билип, ыңгайлуу жерге отуруп жей баштады. Ошентип жомогум бүттү.

Хан ыраазы болду, ал эми сулуу жигит хандын кызына үйлөнүп, телегейлери тегиз жашап калышты.

ЭМНӨ ҮЧҮН БАШТЫКЧАНДЫН КҮЙРҮГҮ ТАКЫР

АКШнын африка-америкалыктарынын жомогу

Бир күнү Баштыкчан (Опоссум) абдан ачка болду! Ал хурманын даамын татып көргүсү келди. Баштыкчан өтө эле жалкоо жаралган жан болучу! Анын курсагы ушунчалык курулдап чыккандыктан, аргасыздан тамак издеп чыгууга мажбур болду. Силер кандай деп ойлойсунар, ал жолдон кимге жолукту? Албетте, Коёнго! Баштыкчан менен Коён абдан жакшы ашыналар болучу, анткени, Баштыкчан эч качан башкалар кейиптенип Коёнго жабышчу эмес. Алар жолдун боюна олтурушуп, өткөн-кеткендер жөнүндө кеп салышты.

Бул жерде Баштыкчан ачкадан өлүп баратканын айтты. Ал эми Коён болсо Баштыкчан курсагын өтө тойгуза турган жерди билээрин айтып алакан чаап, кыйкырып да жиберди. Баштыкчан мындай жердин каякта экенин сурады, ага Коён мындай деп жооп берди:

– Ал Аюунун багында!

Баштыкчан Аюунун жемиш багы жөнүндө угаары менен оозунан шилекейи чууруп кетти. Коён көзүн ачып-жумгуча, Баштыкчан көздөн кайым болду. Ал бакка чуркап жетти жана эң бийик дарактын башына чыгып алды. Ал эми Коён болсо ага ачуусу келип, ойлоп тапканы бул болду: ал Аюунун үйүнө шашкан бойдон келди жана анын багында кимдир-бирөө тентек кылып атат деп кыйкыра баштады.

Аюу жан-алы калбай ошол жакты карай жүгүрдү.

Ал эми Баштыкчан бактын башында отурат, аны карай Аюу келе жаткансып, бардыгы кызык көрүнөт. Ал отуруп алып, өзүнө томөнкүлөрдү айтты:

– Дагы бирди алайын – анан кетем! Дагы бирди – анан кетем!

Ошентип канча отурганын билбей калды! Аюу келгенин да байкабастан, Баштыкчан баягы сөзүн кайталай берди:

– Дагы бирди – анан кетем!

Аюу даракка жетип, аны силкилдете баштады! Баштыкчан бышкан мөмөдөй эле жерге кулап түштү жана буту жерге тиери менен эле алды артын карабай, дубалды карай таскактаган ат сыяктуу тызылдап качып жөнөдү! Ал эми Аюу артынан кууп баратты. Алар бирин бири кууп бактын ичинде чуркап баратышты, Аюу ага жеткени калды. Ал дубалга такалганда Аюу Баштыкчанды кууп жетти жана куйруктан тиштеди. Баары бир Баштыкчан шамдагайлык кылып, чабак жыгачтардын ортосуна кирип кетти, жулунуп жатып куйругун Аюунун тишинен жулуп алды. Бирок Аюу куйрукту ушунчалык бекем тиштеп тургандыктан, ал эми Баштыкчан катуу күч менен тарткандыктан, куйруктун бүткүл жүнү Аюунун оозунда калды.

Коён ага канчалык жардам бербесин, канчалык суу алып келип, оозун чайкатпасын, оозунан жүн кетпей койду.

Мына ошол күндөн тартып Баштыкчандын куйругуна жүн өспөй калыптыр. Өзүнүкү эле эмес, балдарыныкы да такыр экен.

КОЁН КАНДАЙЧА ТҮЛКҮНҮ, КАРЫШКЫРДЫ ЖАНА АЮУНҮ АЙДЫ КАРМООГО МАЖБҮРЛАДЫ

АКШнын африка-америкалыктарынын жомогу

Бир учурда Коён, Түлкү, Карышкыр, Аюу бардыгы ынтымактуу жана талашып-тартышпай жашаган учур болгон. Ооба, алар бир үй-бүлөдөй жашаган учур болгон.

Бир күнү Коён ушундай бейпил жашоо-турмуштан өтө эле тажап баратканын байкап калды жана ушундай бир башка нерсени жаратуу жөнүндө ойлоно баштады. Күн өткөн сайын тынчы кетип, жанын коёрго жер таппай жүрдү!

Бир күнү кечинде кечки тамактан кийин Коён көк шиберде ар нерсени ойлонуп жаткан, ал капасынан өзүнүн эски досу Ташбаканы коруп калды.

Алар жайдары учурашып, көк майсаңга отурушту, өткөн кеткенди сүйлөшүп, мурункуларды эскеришти. Алар көпкө бабырашты, ал эми Коён, мурдагыдай бир көңүл ачып, чер жазалы, көргөн, билгендеринди жакшылап айта отур, деди. Ал эми Ташбака ага жооп берди:

– Мен дагы ошондой деп ойлоп жатам, курбум Коён! Сенин мага жолугуп калганың эң сонун болбодубу?

– Эң сонун болду курбум, Ташбака! – деди Коён. – Кел Түлкүнү, Карышкырды жана Аюуну чакырып, эртең кечинде көлгө барып, балык уулап келели. Ал жактан курсакты да кампайтабыз. Мен сөздү баштайм, сен болсо мени коштөп гана тур. Келесиңби?

– Эгер келбей калсам, анда мени Чегиртке алып кеткен болот, – деп күлдү Ташбака.

– Скрипкаңды алып келбей деле койсоң болот, мен

сени бийге чакырып жаткан жокмун да! – деп Коён тамашалады да үйүнө жөнөдү жана барары менен уйкуга кирди.

Ал эми Ташбака болсо айтылган учурдан кечигип калбаш үчүн түз эле көлмөнү карай жөнөдү.

Эртеси эртең менен Коён кечээги сүйлөшүлгөн убада жөнүндө баардык кошуналарына айтты, алардын баардыгы абдан сүйүнүштү – мындай ой алардын башына келген эмес эле.

Түлкү ошол эле жерден Мидоус чоң энеге, мисс Моттсга жана башка кыздарга айтканы жөнөдү.

Кечинде бардыгы чогулушту. Аюу кайырмак ала келиптир, Карышкырда да кайырмак бар экен, ал эми Түлкү тор алып алыптыр. Ташбака болсо башкалардан калбаш үчүн бир банка курт алып келди. Ал эми Мидоус чоң эне жана кыздар алысыраак отурушуп, Ташбака аларга курт салынган банканы көрсөткөн сайын чурулдап жатышты. Аюу жаян балык кармаганды ниеттенгенин айтты. Карышкыр болсо таман балык кармаарын айтты. Түлкү Мидоус чоң эне үчүн Алабуга кармаганга убада берди. Таш бака Ит мурут кармаарын билдирди, ал эми Коён болсо Ташбакага көзүн кысты да, Каңылыр балык кармаганга аракеттенээрин айтты.

Алар жаңы эле даярданып бүтүп, Коён кайырмагын сууга ыргытууга камданып калган, капысынан эле суудан бир нерсени көргөндөй болуп катып калды. Аны карап калгандары да буйдалып калышты. Коён кайырмагын сууга таштады, желкесин кашылап туруп, кайрадан сууну тирмие тиктеп калды. Анын бул кылыгын көрүп кыздар чындап эле тынчсыздана башташты, ал эми Мидоус чоң эне мындай деди:

– Эй, Коён, эмне болгонун түшүндүрүп берчи?

Коён жооп берген жок, суудан көзүн албай туруп кайрадан желкесин кашып койду. Ошол учурда мисс

Моттс ордуна ыргып турду, юбкасын көтөрүп, жыландан өтө коркуп атканын айтып, катуу кыйкыра баштады. Бирек Коён ошондо да бир ооз сөз айткан жок, желкесин кашып коюп, сууну карап тура берди. Андан кийин оор күрсүндү да мындай деди!

– Айымдар жана мырзалар! Биз бул жерден кетели: эч кимибиз бул жерден бир да балык кармай албайбыз.

Ал ушуну айтаары менен Ташбака жээкке чейин жылып барып, төмөн жакты карады да, мындай деди:

– Туура айтат! Анын айтканы абдан туура!

Ал ушул сөздөрдү айтып, көргөнүнө таң калган сыяктуу капалана башын чайкап артка кетенчиктеди.

– Коркпой эле койгула, урматтуу айымдар, – деди Коён. – Биз силердин жаныңардабыз жана силерди коргой алабыз. Ал эми башка түшкөндү көрөбүз да. Турмушта ар кандай болот эмеспи. Чынында өзгөчө деле эч нерсе бөлгөн жок. Ай гана көлмөгө чөгүп кетиштир. Эмне, мага ишенбейсиңерби?! Анда жакындап келип, өз көзүңөр менен көргүлөчү.

Мына ошондо бардыгы сууну карай умтулушту, карап көрүшсө – мына, чын эле ай көлдүн түбүндө чайпалып турат! Түлкү аны көпкө карап турду да, мындай деди:

– Так, так, так!

Карышкыр да көпкө карап туруп, мындай деди:

– Абдан көркунучтуу, абдан көркунучтуу, абдан көркунучтуу!

Ал эми Аюу да көпкө карап туруп, мындай деди:

– Гм, гм, гм!

Кыздар да көпкө карап турушту, бир кезде Мидоус чоң эне мындай деп кыйкырды:

– Эмне болуп жатканын түшүнсөм буюрбасын!

Ал эми Коён сууну дагы бир жолу карады да мындай деди:

– Айымдар жана мырзалар! Силер бул жерде каалаганыңарча кайгырып тура берсеңер болот, бирок биз суудан айды алып чыкмайын, биз өз кулагыбызды көрбөгөндөй эле балыктарды көрө албайбыз! Муну Ташбака деле ырастап бере алат.

Алар биринен бири озунуп, көлмөдөн айды кантип алып чыгуу керектигин Ташбакадан сурай башташты, ал болсо муну бир билсе Коён гана билет деп кеңеш берди. Ал эми Коён болсо эмне кылыш керектигин ойлонуп аткансып көзүн жуумп турду да, бир кезде мындай деди:

– Мүмкүн биз Мак байкеге барып, торун алып келип, айды алып чыкканыбыз туура болуп жүрбөсүн.

– Эң сонун, курбум Коён, сен Мак байке жөнүндө ырас айтпадыңбы! – деп кыйкырып жиберди Ташбака. – Ал мага жакын тууган болот. Мак байке биздин өтүнүчүбүздөн баш тартпайт деп ойлойм.

Ошентип Коён тор алып келгени жөнөдү, ал эми Ташбака болсо ошол учурда айды суудан ким көрсө ошол алып чыгаарын, ай менен бирге суунун түбүнөн алтын салынган кумураны да алып чыгаарын ар бирине түшүндүрүп жатты. Түлкү да, Карышкыр да, Аюу да кубанычтары коюндарына сыйбай сүйүнүштү! Алар тор келер менен баардыгы чогуу айды кармаганы жөнөөнү чечишти.

Коён торду алып келди жана эмне болуп жатканын дароо эле баамдадады. Ал айды кармаш үчүн көлмөгө

өзү түшкүсү келип аткандай түр көрсөттү. Кемселин чечип, көйнөгүн шымданды, бирок бардыгы чурулдашып Коёндун сууга кирбей эле коюусун өтүнүп, бул ишти өздөрү эле жасашаарын айтып, аны көндүрө башташты. Түлкү тордун бир бурчун, Карышкыр экинчи бурчун кармады, ал эми Аюу торду шилендилерден жана курч таштардан алып өтүүгө жардамдашуу үчүн алардын артынан жөнөдү.

Алар торду сууга таштап, кайра тартып алышты, бирок ай ордунан жылган жок. Дагы бир жолу ташташты – кайрадан эле ай торго түшкөн жок. Үчүнчү жолу ташташты – дагы эле жолдору болбоду. Алар сууга теңирээк кирүүнү чечишти.

Түлкүнүн кулагына суу кирип кетти. Ал башын силкилдете баштады! Карышкырдын кулагына да суу кирди, ал дагы башын силкилдетти. Аюунун да кулагына суу кирди, ал дагы бардык күчү менен башын силкилдетти. Үчөө тең баштарын чайкап, силкилдетип атышып, көлмөгө тереңдеп кирип кеткендерин байкабай калышты.

Түлкү бир кадам жылып, башы менен сууга кирип кетти. Карышкыр да бир аттап, ал дагы төбөсү менен сууга сайылды. Алардын артынан Аюу да сууга кирип кетти. Анан эмне болду? Алар суунун ичинде ушунчалык чабалакташкандыктан, көлмөдөгү бүткүл суу аз эле жерден чайпалып төгүлбөй калды!

Алар эптеп атып жээкке чыгышты – үчөө тең аябай ботала болгондоруна кыздардын боорлору эзилгиче күлүштү. Ал эми Коён минтип кыйкырды:

– Урматтуу мырзалар, мен силерди тезирээк үйүңөргө барып, кургактанып келгениңер туурабы деп турам. Мүмкүн эмки аракетиниз оңунан чыгаар. Мен кайырмакка силердей аңкөөлорду илип койсо, ал эң сонун татканткыч болуп, ай оңой эле кармалат деп уккам! Ошондо гана биз айды кармашыбыз мүмкүн, мен буга кепил боло алам!

Түлкү, Карышкыр жана Аюу эмне кылаарын билбей калышты! Суу болушуп, чарчашып жана жиндери келген боюнча алар илээлеп үйлөрүнө кайтышты, ал эми Коён менен Ташбака аңкөөлорду кантип алдагандарына ыраазы болушуп, Мидоус чоң энеге жана кыздарга конокко жөнөштү.

КОЁН МЕНЕН ТАШБАКА КАНТИП ЖАРЫШТЫ

АКШнын африка-америкалыктарынын жомогу

Бир күнү Коён жолдо – липпити-клиппити, клиппити-липпити! – деп ырдап секирип чуркап келе жатып, Ташбакага жолугуп калды.

Алар токтошуп, сүйлөшүп турушту. Жакында Мидоус чоң эненин үйүндө болгон мушташка Ташбаканын да катышканына Коён ыраазы болгонун билдирди.

Алар ошондо Түлкү коркуп атып кандайча муштаганына күлүштү, ал эми Ташбака мындай деди:

– Эгерде мен Түлкүнү кубаласам, ал эч кайда кача албай калмак!

– Мен аны кууп жетмек түгүл ашып кетмекмин, – деп жооп берди Коён, – Мидоус чоң энем менен кыздарды гана жалгыз калтыргым келбейт.

Сөздөн сөз чыгып – аларда талаш башталды: ким тезирээк чуркайт? Коён кыйкырды:

– Мен!

Ал эми Ташбака болсо төшүн койгулап кыйкыра баштады:

– Жок, мен!

Алар талашып-тартышып ызы-чуу түшүштү, бир кезде Ташбака мындай деди:

– Ой, айланайын курбум, Коён, мен сенден ашып кетээриме байге сайып мелдешүүгө даярмын. Мен элүү доллар коём – менде бир бүтүн кагаз бар, мен аны үйүмдогү морго катып жүрөм.

Буга Коён мындай жооп берди:

– Менде дагы элүү доллар бар. Ташбака курбум, мен сенден ашып гана кетпестен, сен илээлеп жүргөндө талаага арпанын үрөнүн сээп жана түшүмүн жыйнап үлгүрөм!

Алар байге сайып мелдешүү жөнүндө кол алышты, үйлөрүнө барып акча алып келишти жана калыс катары Сары аксакалды (Чычканчы кушту) чакырышты.

Андан кийин чуркаганга даярдана башташты. Беш милди ченешти жана ар бир милдин аягына мамыча орнотушту. Коён чоң жол менен чуркоону чечти, ал эми Ташбака болсо, токойду аралап чуркайм деп билдирди. Жол менен чуркаган аябай жеңил болот деп түшүндүрүшсө да, ишендиришсе да ал өз сөзүндө турду: Ташбака болсо эмне кылышты билүүчү!

Мидоус чоң эне кыздары менен жана башка бардык кошуналар мелдеш жөнүндө тез эле угушту жана дайындалган саатта келүүгө убада беришти.

Коён болсо мелдешке талыкпастан даярданып жатты, күн сайын узакка чуркачу, кээде чегиртке сыяктуу секирчү болду! Ташбака болсо ошол күндөрдө өзүнүн сазында жырғап жата берди. Анын аялы жана төрт уулу бар эле, анын баардыгы Ташбакага куюп койгондой окшош болучу! Кандай гана күзгү менен караба бири биринен айырмалаш өтө эле кыйын болучу!

Акыры убадалашкан күн да келди. Күн али бата элек болучу, ал эми Ташбака жана анын үй-бүлөсү бардыгы өз орундарын ээлешти. Аялы токойдогу биринчи мамычанын жанында калды, уулдарынын ар бири андан кийинки мамычалардын жанында турушту, ал эми Ташбаканын өзү акыркы мамычага жакын жерге жайгашты.

Аз аздан мелдешти көрүүчүлөр чогула башташты. Калыс Сары, кыздар жана Мидоус чоң эне келди. Коён болсо жасанып алган, мойнунда жана кулактарында түркүн түстөгү тасмалар бар! Бардыгы чогулушту жана ким биринчи келээрин көрүш үчүн жолдун экинчи учуна жөнөштү.

Чечүүчү учур келип жетти. Калыс Сары салабат-

туу түрдө алдыга чыкты, бешмантынын чөнтөгүнөн саат алып чыкты жана катуу үн чыгарып сурады:

– Кана, мырзалар, даярсыңарбы?

Коён дароо эле жооп берди:

– Мен даярмын!

Ал эми Ташбаканын аялы дагы баштай берсек болот деп жооп берди.

Сары команда берди, Коён атылган жаадай болуп жолго түштү.

Ал эми Ташбаканын аялы бүжүрөңдөп-дүмүрөңдөп, саздагы үйүнө жөнөдү. Ал эми Сары болсо – алдыга түшүп жолдун үстүндө учуп келе жатты: ал калыс болгондуктан бардыгы таза, эреже боюнча болуп жатканына көз салышы керек эле.

Коён биринчи мамычага чуркап жетти, ал эми Ташбаканын уулдарынын бири ушул учурда токойчодон жөргөлөп чыга калды.

Коён кыйкырып жиберди:

– Ташбака, сен каяктасың?

– Мен мындамын, акырын жылып келатам, – деген жоопту укту.

Коён таң кала түштү жана чуркап жөнөдү. Ал кийинки мамычага чуркап жеткенде Ташбаканын дагы бир уулу төкойчодон жөргөлөп чыга калды. Коёндун берген суроосуна кайрадан эле:

– Акырын жылып келатам, – деген жоопту укту.

Мындай учур дагы эки жолу кайталанды. Акырында Коёngo дагы бир миль гана аралык калды – акчасы да чөнтөгүндө болучу!

Ошол учурда Ташбака калыс Сары жолдун үстүндө учуп келе жатканын көрдү жана убагы келгенин түшүндү. Токойчодон жөргөлөп чыкты, арыктан ашып өттү жана карап тургандарга көрүнүп акыркы мамычанын артына келип туруп калды.

Акыры жолдон Коён корунду. Мамычага чейин чуркап жетти, жеңишке ээ болгон түрдө эки жагын каранып, болгон үнү менен кыйкырды:

– Мен жеңдим, мен жеңдим, Сары агатай! Менин акчамды бергиле!

– Бул жерде тургандардын бардыгы күлүп жиберишти! Ал эми Мидоус чоң эне кыздары менен боорлору эзилгиче күлүштү. Мамычанын артынан чыгып Ташбака мындай деди:

– Урматтуу айымдар жана мырзалар! Акчаны мен утуп алдым го деп ойлоп жатам. Кичине энтиккенимди басайын, анан акчаны алам.

Ушул сөздөрдөн кийин Ташбака акча салынган капчыкты алды, аны мойнуна илип, эч нерсе болбогон сыяктуу үйүнө жөнөдү.

ТАШБАКА КАНДАЙЧА БААРЫНАН КҮЧТҮҮ БОЛУП ЧЫКТЫ

АКШнын африка-америкалыктарынын жомогу

Бир күнү Мидоус чоң эне набат кайнатууну ойлонду.

Кимдерди конокко чакырыш керектигин айтты жана алар келээри менен дангер (патока) салынган челекти короого алып чыгып, от жага баштады.

Ар бирине иш табылды. Аюу отун ташыганга жардамдашты, Карышкыр иттерди кубалап турду, Түлкү отту карап, Коён набат жабышып калбаш үчүн табактарды майлап жатты, ал эми Ташбака селкинчекке чыгып, төгүлүп калбашы үчүн дангерге көз салып туура-рын жарыялады.

Бир сөз менен айтканда бардык кошуналар чогу-

лушту, бирок эч кимиси тентектик, ээнбаштык кылган жок. Анткени, Мидоус чоң эненин үйүндө дайыма тартип сакталаар эле: анын үйүнө келдинби – бардык талаш-тартыштарды унутуп, зымга тарткандай жүрүшүн керек.

Челектеги дангер кандайча шуулдап жана чулкулдап жатканына көз салып меймандар маектешип, тамшанышып отурушту. Ошентип алар кичине-кичинеден өздөрүнүн күчтүүлүгүн жана шамдагайлыгын айтып мактана башташты.

Коён мен эң күлүкмүн деди, ал эми Ташбака элес албагансып (билмексен болуп) креслодо термелип, дангерге көз салып отурду.

Түлкү мен эң куумун деди, ал эми Ташбака элес албагансып креслодо термелип отурду.

Карышкыр мен эң эр жүрөкмүн деп баардыгына угуза айтты, ал эми Ташбака элес албагансып креслодо термелип отурду.

Аюу мен эң күчтүүмүн деп күрүлдөдү, ал эми Ташбака элес албагансып креслодо термелип отурду.

Ошентип ал термелип отура берди, бир учурда көздөрүн жүлжүйтүп, мындай деди:

– Демек, силердин оюңарча мага окшогон картаңдар эсепке кирбейт экен да? Мен Коёнго ким эң күлүк экенин далилдегендей болбодум беле! Мунуңардан эчтеке чыкпайт достор! Эң күчтүү экенин айтып, Аюу мактанбай эле койсун. Мен аны менен мелдешүүгө даярмын!

Бардыгы Ташбаканы шылдындап күлө башташты! Кимден сурасаң да – Аюу өгүздөн да күчтүү экенин айтат эмеспи. Алар күлүшүп, Мидоус чоң энеден Ташбака Аюудан күчтүү экенин кантип далилдей ала турганын сурап көрчү деп, чурулдашты.

– Мага бир бышыгыраак аркан бергиле, мен көл-

мөгө чүмкүйм, Аюу мени суудан тартып чыгара алаар бекен, – деп жооп берди Ташбака.

Алар кайрадан күлүштү, ал эми Аюу ордунан турду да мындай деди:

– Тилекке каршы, бизде аркан жок да!

Ал эми Ташбака аны жактырбай:

– Албетте, аркан да жок, күч да жок! – деди.

Ташбака дал ушинтип айтты да, элес албагансып креслодо термелип, дангерге көз салып отуруп калды.

Ошол учурда Мидоус чоң эне ордунан туруп, өзүнүн кир жайган арканын бере тураарын айтты жана набат тарелкаларга катканга чейин, бардыгы көлмогө барып, чынында эле Ташбаканын күчтүү экенин өз көзүңөр менен көрсөңөр болот, – деди. Ташбаканын өзүнүн олчому алакандай эле болсо да, анын Аюуну жеңем деп мактанганы өтө кызык угулду.

Бир сөз менен айтканда алар аркан алып, колмого жөнөштү.

Алар Ташбака жактырган жээкке келишти, ал аркандын бир учун, ал эми экинчи учун Аюу кармады.

– Эми, урматтуу айымдар жана мырзалар, – деп кайрылды Ташбака карап тургандарга, – силер Аюу менен бирге тээтигил токойчогө баргыла. Мен ушул жерде калам. Мен үнүмдү чыгараарым менен – Аюу арканды тарта баштасын, өзүнүн күчүн көрсөтсүн. Эгер Аюунун алы жетпесе, арканды баарылап тарта берсеңер болот. Бул жагын болсо мен өзүм эле тууралайм.

Бардыгы токойду карай жөнөштү, Ташбака жалгыз калды. Алар көздөн далдоо болоор менен Ташбака сууга чүмкүп кирип, аркандын учун сууга чөгүп калган эң чоң бакка бекем байлады. Андан кийин жээкке чыгып, болгон үнү менен кыйкырды:

– Тарта бер!

Аюу арканды кармап, Мидоус чоң эне менен кыз-

дарга кандай тартаарымды карап тургула деди! Кыймылдата да албады!

Аюунун ачуусу келип, арканды ийinine ороп туруп, бардык күчү менен алга умтулду, бирок Ташбаканы тартып чыгара албады.

Карышкыр секирип чыгып, Аюуга жардамдаша баштады, бирок натыйжа болбоду! Андан кийин бардыгы жабыла арканды кармап, тарта башташты. Күшүлдөп-бышылдап тартышты, тартышты – алдары жетпей кызык тамаша гана болду!

Ал эми Ташбака жээктен аларга кыйкырды:

– Эмне тарта албай атасыңарбы? Арканга бардыгы-нар асылып алыптырсыңар гө!

Акырында Ташбака алар чарчап арканды тарта албай калгандарын билди. Ал кайрадан көлмөгө чүмкүп кирип, аркандын учун чечти, жээкке чыкты жана эс алып аткан кейиптенип отуруп калды.

Бардыгы жакындап келишти, ал болсо мындай деди:

– Эң акыркы жолу силер жаман тарткан жоксуңар. Дагы кичине тартсаңар эле, мени сууруп чыкмаксыңар. Сен Аюу досум чынында эле абдан күчтүү экенсиң. Чынында эки өгүздөй эле күчүң бар экен. Ошентсе да мен сенден күчтүүрөөкмүн!

КОЁНДҮН АКЧА СУРАЙЫ

АКШнын африка-америкалыктарынын жомогу

Бир күнү Коён менен Түлкү жолдон жолугуп калышты. Учурашкандан кийин Коён Түлкүдөн аялы, балдары жөнүндө сурай баштады. Анда Түлкү мындайча жооп берди:

– Кудайга шүгүр, жакшы эле жашап жатабыз. Ал эми өзүңөр кандай турасыңар?

– Биз деле жакшы турабыз.

Алар катар басышып, аңгемелешип баратышты, ошол учурда Коёндун чөнтөгүндө бир нерсе шыңгырап атканын Түлкү угуп калды. Түлкү мындай деди:

– Коён сенин чөнтөгүндө акча шыңгырап атабы, мүмкүн мен жаңылышып жаткандырмын, бирок мага ошондой сезилип жатат.

Коён күлүмсүрөп, ага көңүл кош эле жооп берди:

– Кайдагы акча – майда тыйындар да! Мен дайыма ар кандай учур үчүн тыйын салып коём.

Ушул сөздөрдү айткандан кийин ал чөнтөгүнөн бир кочуш тыйын алып чыкты.

Түлкү аны карап, таң калды: мында доллар да, мурда көрүп-көрбөгөн башка тыйындар да жүрөт! Анын баары көздү уялтып, күнгө жаркылдайт!

– Ой, сенин акчаң көп турбайбы, Коён! – деп кыйкырды Түлкү. – Мен өткөн жылы базарда дарбызымды саткандан бери мынча көп акча көрө элек болчумун.

– Кимдир-бирөө кол салып, баарын алып коёт деп коркпойсуңбу?

– Корсөң муну! – деди Коён. – Мындай ойду ар ким эле каалашынча ойлоно берсе болот.

Ал ушинтип айтты да, өз жолу менен кетти, карап турсаң сырткы көрүнүшү кадимки эле миллионердей. Сары тилкеси бар шым гана жетишпей тургансыйт.

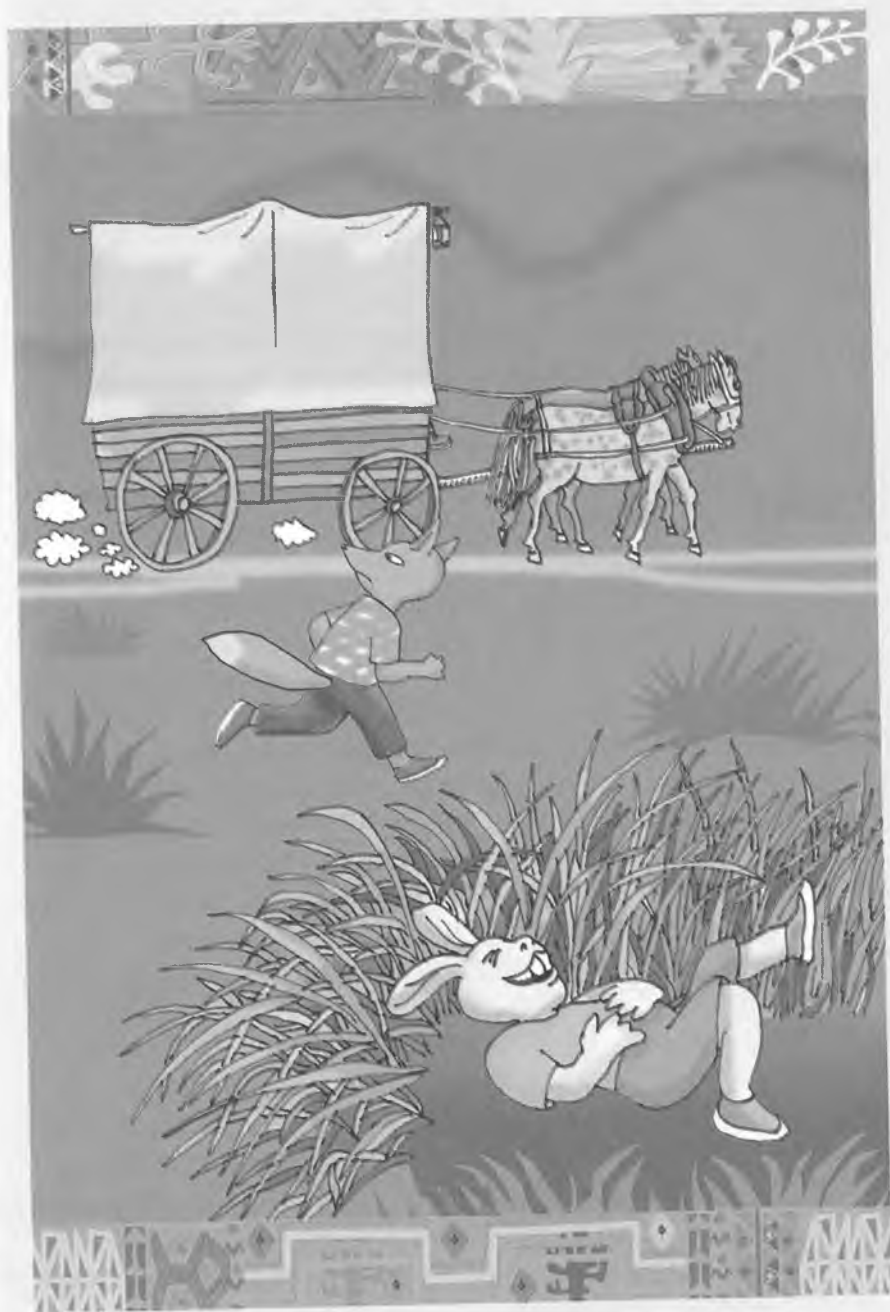
– Эй, Коён досум, токточу! – деп анын артынан кыйкырды Түлкү. – Айтчы, сен ушунча акчаны кайдан таптың?

– Кайсыл жерден жасалса ошол жерден алдым!

Түлкү таң калгандан оозу ачылып калды, андан кийин минтип сурады:

– Кайдан, акчаны кайдан жасаарын билгим келип турат?

– Аны кээде бир жерде, кээде башка жерде жасайт.

Сен досум Түлкү мен айткандай жаса, эң негизгиси көңүл буруп, кулак түрүп тур, ошондо гана сенин акчан көп болот.

Түлкү Коёндон эңсеген жерди кантип издеп тапса болоорун айтып берчи деп сурана баштады. Ошентип ал мындай да, тигиндей да шыйпалактады, ал эми Коён ага айтсамбы же айтпай эле койсомбу? – деп арсар болгон сыяктуу сүрдүү карап турду. Андан кийин көк чөпкө отуруп, жерге таяк менен кандайдыр бир тегерекчелерди чие баштады. Бир аз үндөбөй турду да, мындай деди:

– Болуптур, Түлкү досум. Мен сага сырымды айтсам – сен дароо эле аны бүткүл дүйнөгө жайып жибересиң да! Кошуналар биздин акчаны ээлеп алышат, ал эми бизге бир да тыйын калбай калат.

Түлкү бул жөнүндө эч кимге үндөбөсүн айтып ант бере баштады, ошондо гана Коён жакыныраак отуруп, эки жагын каранып, жөтөлдү да мындай деди:

– Чынында айтып бергидей деле эч нерсе жок Түлкү досум. Арзыбаган эле иш. Негизгиси – жолду көңүл көй карап, фургондун көрүнүшүн күтүш керек. Менин сага айтаарым, чыныгы фургондун алдында эки, артында эки дөңгөлөгү болот. Эгерде жакшылап карасаң, алдыңкы дөңгөлөктөрү арткыларынан кыйла кичине экенин байкоого болот. Мына эми баамдап көрчү, Түлкү досум, мындан эмне келип чыгат.

Түлкү ойлонуп башын чайкады:

– Мен муну кантип тапмак элем, Коён досум!

Коён анын ушундай кемпай экендигин аягансып, жекирүү менен карады да, угуза мындай деди:

– Анда эмесе мындай, Түлкү досум. Мындан эртеби кечпи чоң дөңгөлөк кичине дөңгөлөктү кууп жетээри келип чыгат – анткени, өзүң билгендей чоң дөңгөлөк тезирээк дөңгөлөнөт эмеспи. Ошентип, дөңгөлөктөр бири бирине сүртүлө баштаган учурда алардын асты-

нан жаңы тыйындар ыргып чыга баштайт. Эми түшүндүрүңбү, Түлкү досум, эмне кылышты?

Түлкү кайрадан катуу ойлонду, кайрадан башын чайкады. Коён – өкүнгөндөн көзүн жуумп жиберди:

– Албетте, Түлкү досум, эгер сага акчанын кереги жок болсо, анда тынч эле ордунда отура берсең болот, ал эми фургон андан ары кете берет! Ал эми долларлуу болгун келсе, фургонду ээрчип, арткы дөңгөлөгү алдыңкы дөңгөлөгүнө жанышкан көз ирмемди күт. Ошол учурда оозунду ачып туруп калбай, тыйындарды чогултуп ал!

Акыры Түлкү эмне кылыш керектигин түшүндү жана сүйүнүп – эч кимге айтпайм! – деди. Ал эми Коён сөзүн улантты:

– Жолдон фургонду көрөөрүң менен – дароо мени чакыр, албетте, эгерде өкүнбөгүдөй болсоң. Мени дароо чакыр, мен акчадан баш тартпайм, мага азыр да керек болуп турат.

Түлкү чөптү үзүп алып, аны чечкинсиз түрдө жей баштады, ушул учурда кулагына дөңгөлөктүн кыйчылдаганы угулду: дөбөнүн капталында фургон келатыптыр! Коён Түлкүнү жаман көзү менен карап мындай деди:

– Сен, Түлкү досум, уялбай эле ачыгыңды айт, фургондун артынан чуркагың келбесе, анда мен өзүм чуркайм.

– Эгерде дөңгөлөктөр бири бирине жанышпай калсачы?

Коёндун чыдамы жетпей кетти:

– Бир эле нерсени сага жүз жолу түшүндүргөнгө менин убактым жок, Түлкү досум. Чуркагың келбейби – ачык эле айт!

Өзүнүн келесоолугунан уялгансып, Түлкү оңтойсуздана күлүмсүрөдү.

– Мен, Коён досум, бир аз чуркап, фургондун дөңгөлөктөрү кандай дөңгөлөнөөрүн көрөйүн.

Коён Түлкүгө ийгилик каалап, Түлкүнүн караанын жоготпошко аракеттенип, жол менен жай басып келе жатты. Ал дөбөнүн чокусуна чыгып, алдыны карады жана Түлкү тилди сунуп таштап, фургондун артынан зымырап баратканын көрдү. Коён жерге жыгылып, чөпкө оонап, төрт аягы асманды карап калгыча күлдү! Ал эми Түлкү болсо арткы дөңгөлөгү качан алдыңкысын кууп жетет деп фургондун артынан чуркап кете берди. Ошентип ал Миссисипинин дал өзүнө чейин чуркап жетти!

ТҮЛКҮ КОЁН ҮЧҮН КАНДАЙЧА АЗАПКА ТҮШТҮ

АКШнын африка-америкалыктарынын эжомогу

Качандар бир кезде Коён Адамдын капушта айдаган талаасына барып, капустасын жеп салганы адат болуп калыптыр. Акыры Адамдын ачуусу келип, капас коюп Коёнду кармагысы келет. Бир күнү Коён адаттагысындай эле талаага келип, жашылча жей баштады, ушунчалык кызуусуна кирип алгандыктан, капаска кантип түшкөнүн да байкабай калды.

Ошол замат Адам пайда болду! Ал Коёнду көрүп, кубанганынан алакан чаап, минтип кыйкырды:

– Ага, ашынам, акыры колго түштүңбү? Бул сенин менин талаамды каалагандай майкандап, жөөктөрдү тепсеп, капустамды жегениңдин акысы? Эми сен менден кутула албайсың! Маш болуп бүткөн экенсиң! Дагы бир жолу тентектик кылсаң мен сени коё бербейм! Бир аз тура тур, сенин бардык кылыгың үчүн мен сени менен эсептешип алайын!

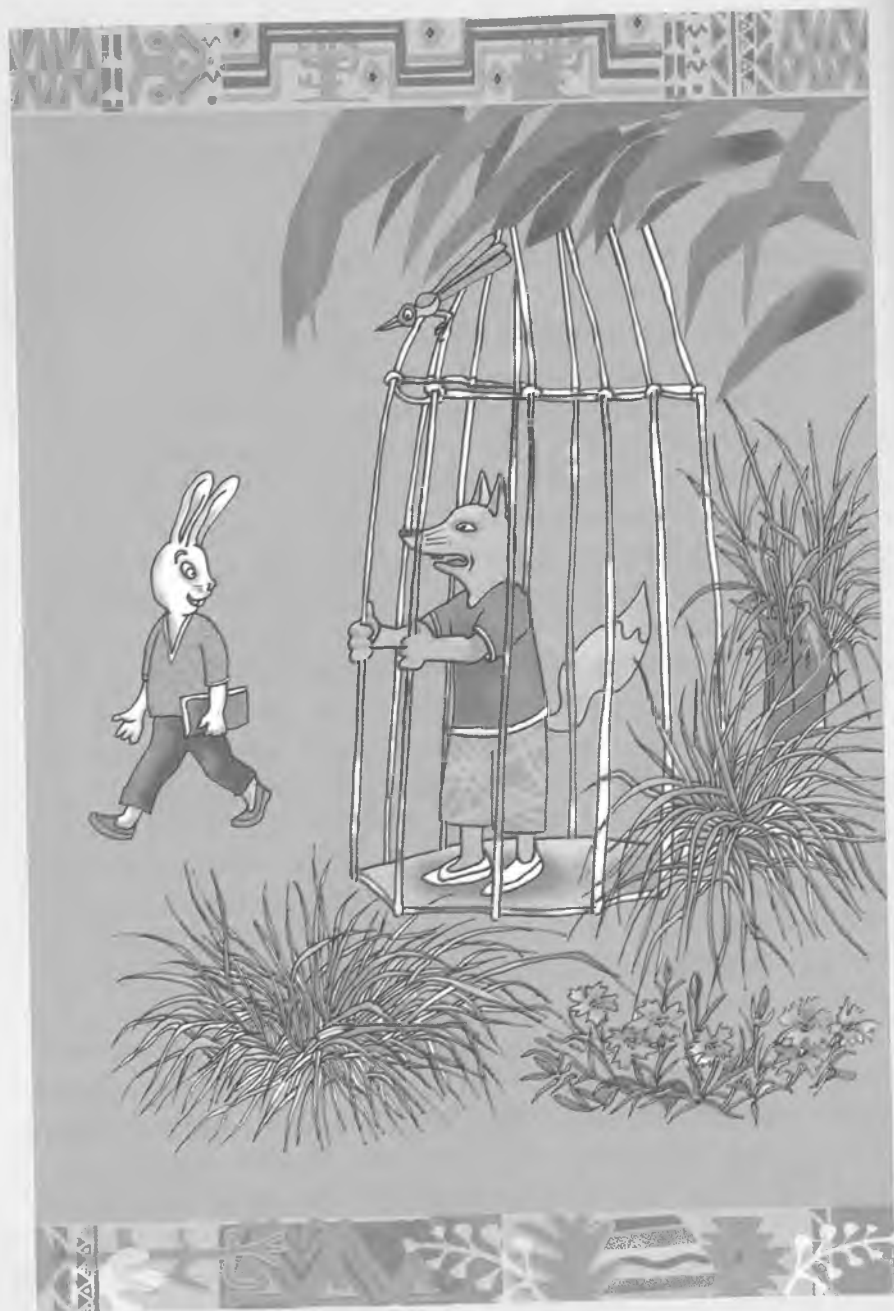
Ушул сөздөрдү айткандан кийин Адам, чыбык алып келүүгө бадал өскөн жакка кетти.

Ал эми Коёндун жалынып-жалбарганга да алы келген жок. Капаста өлүү менен тирүүнүн ортосунда отурду, коркконунан жаны көзүнө көрүнүп, колго түшкөнүн эми сезди.

Ушул учурда кайдан-жайдандыр Түлкү пайда болду. Ал капаска түшүп калган Коёнду көрүп, таң калгандан оозу ачылып калды. Ал эми Коён болсо өлүм ага шандуудай сезилип, амалдана баштады! Ал тим эле күлкүдөн өлүп бараткандай каткырды! Ал Түлкүгө болгон окуяны айтып берди. Бүгүн кечинде Мидоус чоң эненин үйүндө үйлөнүү үлпөтү болорун, ага Коёнду чакырганын айтты. Ал эми Коён тилекке каршы, ага баралбасын айтты. Анда кыздар аны кармап дубалга байлап коюшту, ал эми өздөрү молдого чуркап кетишкенин жана кайра келатканда Коёнду чечип алып, өздөрү менен бирге тойго ала кетишмек болгонун айтты. Кокуйдун үстүнө алат болуп, – деп улантты Коён өзүнүн аңгемесин, – дал бүгүн эртең менен менин бөжөктөрүм ооруп калыптыр. Алардын эти ысып чыгыптыр, ошондуктан дарыгерге дары үчүн тезинен барышым керек эле, – деп айтты.

– Сенден суранам, Түлкү агатай, – деп жалбарды Коён, – кичи пейилдикке менин ордума туруп турбайсыңбы, азыр кыздар келет жана алар менен үйлөнүү үлпөтүнө барасың. Алар менен көңүлдүү отуруп өлөрчө тоёсуң, мындай учур дайыма эле боло бербейт!

Түлкү анын узакка суранганын деле күткөн жок. Ал капаска кирди, ал эми Коён анын оозун бекем бекитип, Түлкү менен коштошту да, дарыгерге бараткан түр көрсөтүп жолго түштү. Ал жаңы эле жайланыша баштаганда, колуна бир тутам көк тал чыбык кармаган Адам пайда болду. Ал Түлкүнү көрүп, таң калганынан ордунан жылбай токтоп калды.

– Эй, ашына! – деп кыйкырды ал. – Сен эмне, башка түскө боёнуп алдыңбы. Көлөмүң да чоңоюп калыптыр, куйругуң да узарып кеткен сыяктанат. Кана, жооп берчи, сенин атың ким?

Түлкү жооп берген жок. Анда Адам мындай деди:

– Бүгүн менин жолум болуп турат! Адегенде менин огородумду майкандаган митаам түштү эле, эми менин казымды ала качкан ууру түшкөн тура!

Ушул сөздөрдү айткандан кийин Түлкүнү көк тал чыбык менен сабай баштады! Ал ошентип сабай берди, сабай берди – аны карап турганга чыдабайсың! Түлкү болсо долуланып ары-бери урунду, урушту, түкүрүндү, кыйкырды, ырылдады, ал эми Адам аны ура берди, ура берди.

Чыбыгы түгөнгөн Адам дагы чыбык кыйып келгени токойго жөнөдү, ал эми Коён болсо жакын эле жерде болучу! Ал Түлкүгө келип мындай деди:

– Жанагы кыздар дайынсыз болуп кеткенине акылым жетпей жатат? Алар эчак эле келиши керек болучу. Мен болсо дарыгерге барып келе калдым, ал эми молдо андан жакын эле жерде эмес беле.

Ушуну айтып үйүнө өтө шашып тургандай түр көрсөтүп, Коён артка бурулду.

Бирок Түлкү тилге келди:

– Эгерде менин ушул жерден чыгып кетишиме жардам кылсаң, мен сага абдан эле ыраазы болот элем, Коён иничегим. Менин кыздарды күтүп, Мидоус чоң эненин үйүндөгү үйлөнүү үлпөтүндө тойлогум келбей турат.

Коён жай-баракат гана көк чөпкө отуруп, эмне кылаарын билбей ойлонуп аткансып кулагын кашып, анан мындай деди:

– Аның туура, Түлкү агатай. Мен сени карап турсам, бирөөдөн токмок жеген сыяктанып турасың. Жо-

нундагы жүндөрүң да уйпаланып, бир башкача болуп калыпсын.

Буга Түлкү эч нерсе деп жооп берген жок, ал эми Коён болсо аны соороткон жок:

– Сен экөөбүз ашынабыз да, Түлкү агатай, ошондой эмеспи? Сен менден таарынычыңды жашырбайсың да, туурабы? Болбосо мен кетип калам, Түлкү агатай, мага убакыт ушунчалык кымбат.

Түлкү эмне кылмак эле? Ал Коёнго эч кандай дооматым жок деп убадасын берди.

Ошондон кийин гана Коён капастын оозун ачты, экөө эки тарапты карай бөлүнүп кетишти.

АЙБАНАТТАР, КАНАТТҮҮЛАР ЖАНА БАЛЫКТАР КАЯКТАН ЖАРАЛГАН

Ааламдын эгеси Эйнгана жерди жаратканда, ал айбанаттарды, канаттууларды жана балыктарды жасаганды унутуп калыптыр. Ал өрөөндөрдү жана тоолорду, токойлорду жана чөлдөрдү, деңиздерди жана өзөндөрдү, адамдарды, бак-дарактарды жана өсүмдүктөрдү жаратты, бирок айбанаттар, канаттуулар жана балыктар жөнүндө ойлонгон жок.

Эйнгана өзөндөрдү сууга толтуруш үчүн, жамгырды жана анын бир туугандары – чагылган менен күндүн күркүрөгөнүн да жаратты.

Аларды Эйнгана өзүнүн балдарындай жакшы көрүүчү, баарынан көбүрөөк Маррагона-чагылганды жакшы көрүүчү. Ал Маррагонага аскаларды талкалап, бак-дарактарды кыйратуу үчүн коптөгөн таш балталарды белекке берди. Ал эми Маррагонанын иниси күндүн күркүрөгү бул учурда коркунучтуу тарсылдап, катуу күркүрөдү.

Маррагона-чагылгандын уулу бар болучу, ал бир да жолу жерге түшкөн эмес эле. Бир күнү анын жерде адамдар кандай жашап жатканын билгиси келди.

Ал жерге түшүп, аскерлер майрам жана согуш бийин бийлеп жаткандарын көрдү. Аны уруунун аксакалы көрүп калып, анын атасы Маррагона-чагылган нөварнинг уруусуна дагы зыян келтирбеш үчүн, аны туткунга алууга буйрук берди.

Бул жөнүндө Маррагона-чагылган билип калып, абдан ачууланды.

Өзүнүн таш балтасы менен уруунун адамдары жашынган асканы талкалады, алар түбүндө турган дарак-

ты да кыйратты. Маррагона-чагылган өзүнүн уулун бошотуп алды, ал дагы адамдардын артынан түштү.

Жерде абдан коркунучтуу болду. Новарнинг уруусунун адамдары Маррагона-чагылгандын каарынан аман калыш үчүн туш тарапка качышты жана айбанаттарга, канаттууларга жана балыкка айланып кетишти. Айбанаттар ийиндерге жашынышты, канаттуулар асманга бийик учуп кетишти, ал эми балыктар деңиздин түбүнө түшүп кетишти.

Ал эми Маррагона-чагылган жана анын бир тууганы күндүн күркүрөгү мурункудай эле жерге келип турат. Андан адамдар да, айбанаттар да, канаттуулар да коркушат жана алардан жашынып калышат.

ЖЫЛАН КАНТИП ҮҮЛҮҮ БОЛУП КАЛГАНЫ ЖӨНҮНДӨ

Бул окуя көпчүлүк жырткыч жаныбарлар али адам кезинде болгон экен.

Жер бетинде абдан коркунучтуу, уулуу кескелдирик жашаптыр, анын аты Мунгоон-Гали экен. Ал уусу бар баштыкча алып жүрүп, адамдарды өлтүрүп, аларды жечү экен. Адамдар азая баштаптыр – анткени Мунгоон-Гали өтө эле соргок экен!

Ошондо бүткүл айбанаттар чогулуп (ал мезгилде бардык айбанаттар жана адамдар жакын туугандар болушуптур), адамзат тукумун кантип сактап калууну ойлоно башташты. Алар коркунучтуу Мунгоон-Галини алдап, уусу бар баштыгын уурдап келиш үчүн, айлакер кара жылан Оойю-бу-луини жиберүүнү чечишти.

Буга айлакер жылан Оойю-бу-луи макул болду, ал эми өзү жөнүндө минтип ойлонуу: «Мен Мунгоон-Галинин уулуу баштыгын өзүм ээлеп алайын. Ошондо мен бардык айбанаттардан жана адамдардан күчтүүрөөк болуп калам, бардыгы менден – кара жылан Оойю-бу-луиден коркуп турушат!».

Жылан Мунгоон-Галинин түнөгүнө сойлоп келсе, ал уктап жаткан экен.

Аны жылан ойготуп, мындай деди:

– Айбанаттар жана адамдар сени өлтүрөбүз деп сүйлөшүп жатышат. Мен сенин досуң болгондуктан, алардын эмне кылганы атышканын мен сага айтып коёюн деп келдим. Адегенде сенин уулуу баштыгыңды мен кармап турайын, болбосо мен сенден корком!

Аны уккан аңкоо кескелдирик жыланга өзүнүн баштыгын кармата койду. Жылан болсо түнөктөн сойлоп чыкты да, коюу чөптүн арасына кирип кетти.

Аны Мунгоон-Гали кууп жөнөдү, бирок жетпей калды.

Ошондон тартып чоң кескелдириктер адамдарга аңчылык кыла алышпай, курт-кумурскаларды гана жеп калышты.

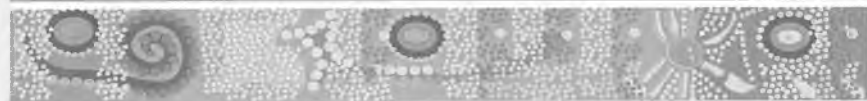
Ал эми айлакер жылан Оойю-бу-луи аны адамдар жана айбанаттар күтүп отурган отгун жанына келген жок, уулуу баштыкты ээлеп калды.

Бардык адамдар жана айбанаттар жыланды жек көрүп, андан кача башташты жана көргөн жерден өлтүрүшчү болушту.

Кескелдириктер дагы алдап кеткендиги үчүн Оойю-бу-луини жек көрүшөт. Бирок эгерде жылан кескелдирикти чагып алса, анда ал өлбөйт, анткени ал жыландын уусунан айыктыруучу кереметтүү чөптү билет.

БОЛУП КӨРБӨГӨНДӨЙ ЧОНДУКТАГЫ БАКА БОРБОРДУК АВСТРАЛИЯДАГЫ БҮТКҮЛ СҮҮНҮ КАНТИП ИЧТИ ЖАНА АНДАН АРЫ ЭМНӨ БОЛДУ

Бул окуя илгери болуптур. Ал кезде менин чоң атамдын чоң атасы да төрөлө элек экен.

Өлкөнү аптап жана кургакчылык каптады. Бир дагы өзөндө, көлмөдө жана арыкта суу калбай калды. Адамдар, жаныбарлар жана канаттуулар кырыла баштады. Тирүү калгандар жалынынын табы жерге чейин жетип, бардыгын көлкүлдөтө эритип бараткан күнгө үройлөрү уча карап жатышты. Асманда токумдай да булут жок, бир гана ажалдын карааны жылып келатты.

Мергенчилер аң уулаганды токтотуп, жаныбарлар менен бирге кырылып жатышты.

Тирүү калгандар соолуп калган булактын башына чогулушуп, өлкөдөгү бүткүл суу кайда кеткенин талкуулап жатышты.

Корсө, анын баарын болуп көрбөгөндөй чоңдуктагы бака ичип алган экен. Тирүү калган адамдар, жаныбарлар жана канаттуулар бүткүл сууну кайра кусушу үчүн, аны күлдүрүүнү чечишти.

Бирок баканын алдында күлкүчү куштун каткырганы, бөрсөнүн анын алдында күлкүлүү секиргени, каркыранын бир буттап бийлегени текке кетти. Болуп көрбөгөндөй чоңдуктагы бака оозун бекем жаап, күлүүнү каалаган жок.

Ошондо кичинекей чапчаң курт такыр өөгүнө жылып жетип, куйругу менен кытыгылай баштады.

Ал узакка чейин чыдады, бирок зор бака акыры

чыдай албай, күлүп жиберди, суу анын өтө зор оозунан шаркыратмадай төгүлдү.

Дароо эле өзөндөр, көлдөр жана арыктар жээгине чейин толду, тирүү калгандардын өмүрү сакталып калды.

ИТ МЕНЕН БӨРСӨ

Мурда бөрсө менен ит адам болгон экен. Алар бир жолу токойдогу жалгыз аяк жолдон жолугуп калышты.

– Сен кайда баратасың, дөбөт? – деп сурады бөрсө.

– Аң уулап баратам, – деп жооп берди дөбөт.

– Мен да сени менен барсам болобу? – деди бөрсө.

– Мейли, – деди дөбөт. – Жүрү мени менен, мага жолдош болосуң.

Алар өздөрүнүн найзаларын жана найза ыргыткычтарын алышты. Бөрсө сурады:

– Биз кайда барабыз?

– Тээтигил жакка! – Дөбөт бөрсөнү тоого баштап жөнөдү.

Алар бир өзөнгө туш келишти. Өзөндүн жээги чополуу экен. Ал жерде күрөң дагы, кызыл дагы, ак дагы чопо бар эле.

Алар найзалары менен түркүн түстөгү чополорду казып, дөбө кылып үйүп коюшту.

– Менин сүрөтүмдү тартып көрчү, – деп суранды дөбөт бөрсөдөн. – Мени итке окшоштуруп тартчы.

– Макул, – деди бөрсө. – Мен сени итке окшош болгудай кылып тартам.

– Сен адегенде мени күрөң чопо менен тарт, – деди дөбөт. – Мени итке айландырууга аракеттен.

Бөрсө адегенде иттин башын, андан кийин моюнун жана өөгүн, көкүрөгүн, куйругун, төрт бутун тартты.

– Карачы! – деди бөрсө. – Мен сени тарттым. Бардыгын болгондой тартууга аракеттендим. Сен иттин эле өзү болуп калдың.

– Сен жакшы тартыптырсың, – деп мактап койду аны дөбөт. – Сен мени итке өтө эле окшоштуруп тартыптырсың.

– Эми сен мени тартчы, – деп өтүндү бөрсө.

– Макул, – деди дөбөт. – Анда жат.

– Сен мени оюңа келгендей эле тарта бербе, – деди бөрсө.

– Анда сен жат, – деди дөбөт. – Мен сени бөрсө болуп жана тызылдап чуркап баратканыңды тартам – хоп-хоп-хоп!

Дөбөт бөрсөнүн башын, андан кийин алдыңкы эки бутун, анан өөгүн, куйругун жана арткы буттарын тартты.

– Мына сен даяр болдуң, – деди дөбөт. – Мен бардыгын туура жасадым. Мен сендеги бардык керектүүлөрдүн бардыгын тарттым.

– Эгерде сен бардыгын тартсаң, анда мен бөрсө болушум керек, – деди бөрсө.

– Мен бүт бардыгын тарттым, – деп ишендирди досун дөбөт.

– Кана итче үрүп көрчү, – деди бөрсө.

– Макул, – деди да дөбөт үрүп кирди.

– Эми мени кууп жет, – деди бөрсө. – Бир аз чуркайлы.

– Сен алдыга чурка, – деди дөбөт, – мен сенин артыңдан чуркайын.

Ошентип алар, адам эмес эле ит менен бөрсө болуп калышты.

Бөрсө алдыга чуркап чыкты, ал эми дөбөт анын артынан түштү. Алар өрөөндөн чуркап өтүштү, өзөндү кечишти, дөбөнүн капталын басышты, ал эми дөбөт болсо дайыма үрүп жүрдү.

Андан кийин алар эс алганы токтошту.

– Биз бири бирибиздин сүрөтүбүздү тарткан жерди эмне деп атайлы, – деп сурады дөбөт.

– Ошол жерди кандайча аташты ойлоп таба албайм, – деди бөрсө.

– Аны Барл-барл деп атайлы, – деди дөбөт.

– Эми алыс чуркап кетели, – деди бөрсө.

– Макул, – деп жооп берди дөбөт. – Сен алдыга чурка, а мен үрөйүн.

Алар көпкө чейин чуркашты. Дагы бир өзөндөн өтүштү жана бир чоң тоонун этегинде болуп калышты.

– Бул жакшы жер экен, – деди дөбөт. – Мобул аскага чыгып көрбөйлүбү.

– Чыкса чыгалы, – деп макул болду бөрсө. – Сен менин куйругумду тиште, мен чокусуна чейин секирип чыгам.

Дөбөт дагы аскага чыккандан кийин:

– Ал эми ушул жерди эмне деп атайлы? – деп сурады.

– Аны Нумилукари жана Бинамиками деп атабайлыбы, – деген сунушту айтты бөрсө.

– Мейли, – деди дөбөт. – Мындан ары биз ушул жерде жашайбыз.

Алар ошол жерде жашап калышты жана дөбөт эртеден кечке чейин үрчү болду.

КЫЗ МӨНӨН ЖЫЛАН

Илгери-илгери суунун боюнда бир аял жана бир кыз жашаптыр. Аял кыздын энеси эле жана бир кишиге кызын аялдыкка берүүнү макулдашып коёт.

Бирок кыз андан коркчу, ал дагы аны сезчү. Анын

көздөрү кара, заардуу эле, ал кызды караганда көздөрү коюланып кетүүчү.

Бир күнү ал бир кучак чөп алып келип, аны жыгылып калган бактын көңдөйүнө төшөдү. Андан кийин ал өзү көңдөйгө кирди да, жыланга айланып калды.

Ушул жерде бактын бутагында күрөң чымчык конуп отурган эле, жылан аны көңдөйдөн өзүнө чакырды:

– Бери учуп келип, көңдөйдө отурган мени карап, мени менен сүйлөшчү.

– Макул, – деди чымчык.

Кыздын энеси чымчыктын жылан менен сүйлөшкөнүн угуп калып, ага кыйкырды:

– Эй, чымчык, көңдөйдөгү ким экенин билесиңби?

Бирок чымчык коркуп кетип, уча качты.

Кыз жыгачка келип, көңдөйдү карады. Ал жер ушунчалык караңгы болгондуктан, адегенде эч нерсе көрө алган жок. Андан кийин ал караңгыда кимдир- бирөөнүн күйүп турган көзүн көрдү.

– Апа, карасаң! – деп кыйкырды кыз.

Энеси келип, көңдөйдү карады, бирок эч нерсе көрө алган жок.

– Бул жерде эч ким жок, – деди энеси.

Кыз көңдөйдү кайрадан карап, кайрадан күйүп турган көздү көрдү.

– Апа, бул жерде кимдир-бирөө бар экен!

– Мен эч кимди көрө алган жокмун.

– Мен көрүп турам, – деди кыз сөзүн кайталап. – Болгондо да эки көздү.

– Эгер анда кимдир-бирөө бар болсо анда аны кууп чыгабыз, – деди энеси. – Мага бир узунураак таяк таап келчи.

Кыз узун таяк алып келди, энеси мындай деди:

– Мен тигил тарабынан кирип, көңдөйдү таяк ме-

нен ургулайын. Ал эми сен көңдөйгө колунду сунуп, ким чыкса аны кармап кал.

Кыз көңдөйгө колун сунду, ал эми энеси болсо узун таяк менен экинчи учунан ургулай баштады. Ошол кезде жылан кызды чагып алды.

Кыз жыгачтан атып чыкты, ал эми жылан сойлоп чыгып, мындай деди:

– Каралар, кызылдар жана сарылар! Мындан ары мени жылан деп атагыла! Мен кимди кааласам, ошону чагам.

Жылан андан ары сойлоп кетти жана күн бою сойлоп жүрүп отуруп, өз өлкөсүнө келди. Ал жерден бир чоң асканы тапты да, анын түбүнө түйүнчөктөй болуп оролуп жатып алды.

– Мен мындан ары ушул жерде жашайм, – деди жылан. – Мурда мен адам болчумун, эми жыланмын. Менин атым эми Ярабартбарт.

Ал чириген таякты тиштеп, сууга таштады. Андан кийин аскадагы чоң жараңкага сойлоп барып, ушул жараңканы Бабартжейо деп атады. Ал ошондон ушул күнгө чейин ошол жерде жашынып жатат.

МАЗМУНУ

Африка элдеринин айбанаттар жөнүндө жомоктору

Кабылан менен чөө	3
Чөө менен ай	5
Маймыл, жылан жана коен	6
Түлкү кантип чөөнү алдаганы жөнүндө	9
Арстан, кабылан жана чөө	12
Чөө менен ташбака	16
Ит менен мышык	18
Коен кантип бардык айбанаттардын башчысы болуп калды	21
Жөргөмүш кантип кабыланды токойго кубалап жиберген	23
Эмнеге чочконун мурду узарып калган	26
Эмнеге маймыл бак үстүндө жашап калган	29
Биринчи жолу күн күркүрөгөнү жөнүндө	31
Павиан эмнеге көзүн чакчайтат	35
Эчки менен чөө	38
Кедей коен кантип үйлөнгөнү жөнүндө	41
Крокодилдин көз жашы	44
Акылдуу короз	54
Пил кантип пайда болгон	57
Эки жүздүү нги	57
Хамелеондун өңү кандай?	60
Керки-эне жана анын кыздары жөнүндө	63
Кош аяк чычкан кантип арстанды алдады	64

Америка элдеринин айбанаттар жөнүндө жомоктору

Чычкандын баласынын башынан өткөн окуялар	67
Кузгун-алдамчы	69
Карышкыр шамалды кантип кармады	74
Коён карышкырды кантип коркутту	77
Эмне үчүн Калифорнияда акылдуу аюулар жок	78
Кумурска жана буудайдын даны	81
Эмне үчүн баштыкчандын куйругу такыр	84
Коён кандайча түлкүнү, карышкырды жана аюуну	

айды кармоого мажбурлады	87
Коён менен ташбака кантип жарышты	94
Ташбака кандайча баарынан күчтүү болуп чыкты	98
Коёндун акча сарайы	103
Түлкү коён үчүн кандайча азапка түштү	108

Австралиялыктардын жомоктору жана мифтери

Айбанаттар, канаттуулар жана балыктар каяктан жаралган	113
Жылан кантип уулуу болуп калганы жөнүндө	115
Болуи көрбөгөндөй чоңдуктагы бака борбордук Австралиядагы бүткүл сууну кантип ичти жана андан ары эмне болду	119
Ит менен бөрсө	120
Кыз менен жылан	123

ДҮЙНӨ ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОР

Африка, Америка жана Австралия элдеринин айбанаттар жөнүндө жомоктору

245

Басманын директору *Б. Джапарова*
 Сүрөтчүсү *А. Тугулбаева, К. Турумбеков*
 Көркөм редактору *Ю. Ким*
 Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев*

Басууга 03.08.2017. кол коюлду. Кагаздын форматы 60x84 1/16
 Түстүү ыкма. Көлөмү 8,0 накта басма табак. Нускасы 500 даана.

«Кутаалам» басмасында даярдалды. Бишкөк ш., Горький көчөсү, 1.
www.kutaalam.kg, e-mail.: kutaalam2012@gmail.com
 Тел.: + 996 (312) 534 863, 530 974

